

Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

Kamelya TEKNE*

Özet

Kırım tarihine dair yapılmış ve yapılacak olan çalışmalar, sahip olduğu zaman ve mekân genişliği itibarıyla kapsamlı araştırmaları gerektirmektedir. Jeopolitik konumu sebebiyle bir karşılaşma sahası olan Kırım'daki Türk varlığının tarihi devirleri içerisinde Kırım Hanlığı dönemi pek çok yönüyle ön plana çıkmaktadır. Özellikle Osmanlı himayesine geçişinden (1475) Rus ilhakına (1783) kadar geçen zaman zarfında kendi dinamiklerine ilave olarak bölgesel güçler arasındaki konumu hanlık idaresinin Kırım dışındaki merkezlerle de münasebetlerde bulunmasını beraberinde getirmiştir. Dr. Abdullah Zihni Soysal Hanlık devri Kırım tarihini bu dış merkezlerden biri olan Polonya (Lehistan)'da yapmış olduğu araştırmalarıyla tetkik etmiş önemli bir isimdir. Krakow Üniversitesi'ndeki doktora öğrenimi sırasında Polonya'daki arşiv ve kütüphaneleri dönemin şartları nispetinde etraflı bir şekilde tetkik eden Abdullah Zihni Soysal'ın Kırım Hanlığı ve Kırım-Lehistan münasebetlerini ele alan çeşitli eserleri ve makaleleri mevcuttur. Tarih disiplininin yanı sıra muhaceretteki Kırım Türklüğünün bir temsilcisi olarak siyasi alanda da adını duyurmuştur. Bu yönüyle Promete hareketinin içinde bulunup Kırım istiklâl davasına hizmet ederken kendisi de yakın dönem Kırım tarihinin bir parçası olarak yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: *Abdullah Zihni Soysal, Kırım, Kırım Hanlığı, Kırım-Lehistan ilişkileri, Türk dünyası.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi ABD, kamelyatekne@klu.edu.tr
(Makale gönderim tarihi: 20.06.2020; Makale kabul tarihi: 08.12.2020)

2 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihi Kimliği Üzerine Notlar

Notes On Dr. Abdullah Zihni Soysal And His Historian Identity

Abstract

The studies that have been made and will be made on the History of Crimea require comprehensive research due to the width of time and place. Because of its geopolitical position, Crimea is an encountering place, and with respect to the existence of Turks in Crimea, the age of Khanate of Crimea becomes prominent within the history of the Crimean Turks in many aspects. Especially during the time from its conquer by the Ottomans (1475) to its acquisition by the Russians (1783), its position among the regional powers in addition to its own dynamics have caused the Khanate to contact the centers outside Crimea. Dr. Abdullah Zihni Soysal is an important person in that he examined the history of Crimea with his research that he made in Poland, one of these centers outside Crimea. Abdullah Zihni Soysal, who made his examination in the archives and libraries in Poland during his PhD studies at Krakow University under the available conditions of the time also has various Works and articles on the Khanate of Crimea and the relations between Crimea and Poland. He is also known in the political arena as a representative of the immigrant Crimean Turks. With this aspect of his, he took part in the movement of Prometheus and served for the independence of Crimea as a part of the recent era Crimean History.

Key Words: *Abdullah Zihni Soysal, Crimea, Crimean Khanate, Crimean-Polish relations, Turkic world.*

Giriş

Kırım tarihi çeşitli etnik ve medeni süreçlerden geçen çok geniş bir araştırma sahasını kapsamaktadır. Kırım'ın bilinen en eski sakinleri İskit toplulukları olup bölgedeki Türk varlığının başlangıcı ise Hunlar zamanına kadar uzanmaktadır. Ardından Karadeniz bozkırlarında görünen Alanlar, Hazarlar ve Peçeneklerin önemli katkıları ile birlikte X. yüzyılın sonlarından itibaren Kıpçakların varlığı etnik ve kültürel

yapının Türkleşmesinde baskın bir rol oynamıştır.¹ XIII. yüzyılda teşekkül eden Altın Orda Devleti'ne bağlı ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Kırım² bu devletin dağılmasından sonra Hacı Giray'ın idaresinde 1441/1442 yıllarında müstakil bir hanlık hüviyetini kazanmıştır.³ Giray Hanedanlığının Kırım'da hâkimiyetini tam manasıyla yerleştirmek ve Ceneviz kolonilerini itaat altına almak amacıyla Osmanlı Devleti ile ittifak kurması ve 1475'de Osmanlı tâbiliğine girmesi ile ortak bir tarihi süreç başlamıştır.⁴ Osmanlı Devleti-Kırım Hanlığı arasındaki imtiyaz ilişkileri konusunda farklı yorumlar söz konusu olsa da⁵ Kırım Hanlarının XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar kendi tuğralarını taşıyan sikkeler bastırmaya devam etmesi, diplomatik ilişkilerde bulunabilmesi⁶, Osmanlı padişahlarının fermanlarında hanlara karşı kullandıkları saygılı hitap tabirleri⁷ dikkate alındığında tâbi statüdeki bir devlet için istisnai özellikler taşıdığı görülmektedir. Bu görünüm Hanlığın imtiyaz sahibi bir statüde olup tâbiyetten ziyade soy ve din bağı olan müttefik bir devlet olarak kabul gördüğünü çağrıştırmaktadır. Kırım Hanlığı 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla bağımsız bir statü kazansa da 1783 yılında Rusya İmparatorluğu tarafından ilhak edilmiştir.⁸ 1792 yılında imzalanan Yaş Antlaşması ise bu ilhakı tasdik eden bir mahiyet

¹ Ethem Feyzi Gözaydın, *Kırım. Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1948, s. 20; Mirza Bala, "Kırım", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1964, s. 743-744.

² Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1964, s. 746.

³ Muzaffer Ürekli, *Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989, s. 9-11.

⁴ Halil İnalçık, *Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidnâme Meselesi*, 30 Sayılı Belleten'den Ayrı Basım, TTK, Ankara 1944, s. 192-195.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. V. D. Smirnov, *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, Çev. D. A. Batur, Selenge, İstanbul 2016; İnalçık, *Yeni Vesikalara Göre ...*, s. 189-190.

⁶ A. Fisher, *Kırım Tatarları*, Çev. E. B. Özbilen, Selenge, İstanbul 2009, s. 30.

⁷ Smirnov, *Osmanlı Dönemi Kırım ...*, s. 201.

⁸ Müstecip Ülküsal, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakının 200. Yılı", *Emel*, S. 135, 1983, s. 3-4.

4 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihi Kimliği Üzerine Notlar

taşımıştır.⁹ Böylece Altın Orda Devleti'nin çözülüşünden sonra kurulan hanlıkların en uzun ömürlüsü olan Kırım Hanlığı son bulmuştur. 1917 Bolşevik Devriminin ardından Kırım Türkleri Numan Çelebi Cihan liderliğinde Hanlık döneminden sonra ikinci kez bağımsız bir yönetim (Kırım Ahâlî Cumhuriyeti) kurmuştur.¹⁰ 1918 yılında sona eren bu kısa süreli dönemin ardından Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (1921-1941) teşkil edilerek Sovyetler Birliği'nin bir parçası statüsünde varlığını sürdürmüştür.¹¹ II. Dünya Savaşı'nın sonunda Stalin'in aldığı karar ile *Almanlarla işbirliği ve vatana ihanet* suçlamasıyla 18 Mayıs 1944 tarihinde Kırım Türkleri kitlesel şekilde sürgün edilmiştir.¹² Sürgün, belirlenen zorunlu iskân bölgelerine (ağırlıklı olarak Özbekistan olmak üzere Kazakistan, Başkırdistan, Yakutistan ve Rusya'nın Gorkiy, Molotov, Sverdlov, İvanov, Kostroma vilayetleri ile Mari Cumhuriyeti'ne) gerçekleştirilerek özel iskân siyaseti uygulanmıştır.¹³ Sonuç itibarıyla 18 Mayıs 1944 tarihi, 1783 yılında II. Yekaterina ile başlayan *Tatarsız Kırım*¹⁴ siyasetinde gelinen son merhaleyi temsil etmiştir.

Rus ilhakı ile başlayan dönemden itibaren Kırım'da uygulanan sömürge siyasetinin muhtelif boyutları bulunmaktadır. Bunların başında Kırım Türklüğünün maddi ve manevi medeniyetinin yok edilerek ilmî-kültürel geçmişiyle bağlarının koparılması gelmektedir.¹⁵

⁹ İlber Ortaylı, "XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, TTK, Ankara 1999, s. 129.

¹⁰ Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*, TTK, Ankara 2010, s. 12.

¹¹ Müstecip Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları (Dünü, Bugünü, Yarını)*, Baha Matbaası, İstanbul 1980, s. 176-177.

¹² Kemal Özcan, *Sovyet Belgelerinde Kırım Dramı*, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, İstanbul 2007, s. 27.

¹³ Dilâra Asanova - Elvedin Çubarov, "Spetsposeleniye'lerde", Tezis Neşriyatı, *Qırım Tarihi*, Aqmescid 2009, s. 163.

¹⁴ Özcan, *Sovyet Belgelerinde ...*, s. 26.

¹⁵ Dilâra Asanova, "Qara Yüzyıllıq (1783-1883)", *Qırım Tarihi*, Tezis, Aqmescid 2009, s. 113.

Kırım'daki kütüphanelerin yakılıp yıkıldığı bu dönemde Hanlık devrinde Kırımlılar tarafından yazılmış olan eserlerin pek çoğu kaybolmuştur. Abdullah Zihni Bey'in yaşadığı dönemde söz konusu eserlerden ancak bazıları İstanbul kütüphanelerinde, birkaçı da Viyana, Paris kütüphaneleri ile British Museum'da ve Mısır'daki Hidiv Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. O günlerin şartlarında Kırım tarihi ile ilgili bilgiler Rus âlimlerinin çalışmalarına ve seyahat, ticaret maksadıyla veya siyasi görevlerle Kırım'a gelenlerin izlenimlerini içeren eserlere dayanmaktadır.¹⁶ Kırım'ın yakın geçmişinde Kırım tarihi üzerine atılan ilk adımlardan biri tahsil hayatını İstanbul'da tamamlayarak Kırım'da müderrislik ve Kurultay üyeliği yapmış olan Abdülhakim Hilmi Ârifzâde'nin "Kırım Tarihi" adıyla yayımlanan çalışmasıdır. Kırım Tarihi yeni bir eser olmayıp Halîm Giray'ın yazdığı Gülbün-ü Hânân (Hanlar Tarihi) adlı esere birtakım ilaveler yapılmak suretiyle 1909'da, İstanbul'da Osman Cûdî tarafından basılmıştır. Eser Hacı Giray'dan başlamak suretiyle 44 Kırım hanının biyografisini ihtiva etmektedir.¹⁷ Buna ilaveten Cafer Seydahmet Bey'in Şehab Nezihî müstear adıyla İstanbul'da 1910'da yayımlanan "Yirminci Asırda Tatar Millet-i Mazlûmesi" adlı risâlesi de millî tarih şuurunu diri tutmaya yönelik bir anlayışla kaleme alınmıştır.¹⁸ Ayrıca Cafer Bey'in 1921'de Profesör G. D. Herron ve Profesör E. Pittard'ın takdim yazılarıyla yayımlanan Fransızca "La Crimée"¹⁹ [Kırım] adlı çalışması Kırım tarihinin önemli devirleri

¹⁶ Kırımlı Cafer Seydahmet, "İlk Söz", *Emel*, S. 4, 1938, s. 2.

¹⁷ Bursalı Mehmed Tahir, *İdâre-i Osmâniye Zamânında Kırım Müellifleri*, Haz. Mehmet Sarı, Kocatepe Akademi Yayınları, Afyonkarahisar 2015, s. 42; Habibullah Odabaş, "İki 25 Yıl", *Okuv İşleri*, S. 4-5, Nisan-Mayıs 1926, s. 80; Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları ...*, s. 47. Ayrıca bkz. Halîm Giray, *Gülbün-ü Hânân*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1287 (1870); Halîm Giray, *Gülbün-ü Hânân yahud Kırım Tarihi*, İstanbul 1327 (1909).

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şehab Nezihî, *Yirminci Asırda Tatar Millet-i Mazlûmesi*, Müşterekülmenfaa Osmanlı Şirketi Matbaası, İstanbul 1328 (1910).

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Djafer Seidamet, *La Crimée. Passè-Présent Revendications des Tatars de Crimeé*, Imprimerie G. Vaney-Burnier, Lausanne 1921.

6 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihi Kimliği Üzerine Notlar

hakkındaki kanaatlerini içermektedir. Aynı eser yeni ilavelerle 1930'da "Kırım" adıyla Lehçe de yayımlanmıştır.²⁰

Kırım'da 1920'li yıllarda tarih alanında sınırlı da olsa olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 1926'da İstanbul Dârülfünûnu Tarih ve Edebiyat Şubesini bitirmiş olan Hamdi Giraybay "Türk-Moğol İmparatorluğunun Müstakil Ülkesi Olan Altın Orda Devletinin Tarihi ve Bu Devletin Bir Ülkesi Olan Kırım" adlı kıymetli tezini hazırlarken İstanbul'daki kaynakları büyük dikkat ve ciddiyetle incelemiş olup bunları birbirleriyle ve yabancı kaynaklarla karşılaştırarak kaleme almıştır. Bu eserde Kırım tarihi Kırım'ın üçüncü hanı olan Mehmet Giray'ın hayatının tetkikine kadar olan dönemi kapsamaktadır. Hamdi Giraybay'ın 1930'da Kırım'da Bolşevikler tarafından şehit edilmesi ile Kırım'da Kırım tarihini tamamlama ideali sonuçsuz kalmıştır.²¹ Diğer bir eser de Ahmet Özenbaşlı'ya ait "Çarlık Hâkimiyetinde Kırım Faciası Yahud Tatar Hicretleri" adını taşımaktadır. 1925'de Akmesicid'de Kırım Hükümet Neşriyatı tarafından yayımlanan eser 620 sayfalık metin, 30 sayfalık toprak listesi ve Kırım Hanlığının haritasını içermektedir.²² Bir başka çalışma Hüseyin Baliç'in 1926'da "Kırım Tatar Millî Medeniyetinin Tarihi Mukadderatı" adlı eserdir. 54 sayfadan ibaret olup Kırım Maarif Komiserliği Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır. Aynı yıl Bahçesaray'da yayımlanan Osman Akçokraklı'nın "Kırım'da Tatar Tamgaları" başlıklı eseri de tarih disiplini açısından son derece önemlidir.²³ Yine aynı dönemde Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkezi İcra Komitesi Reisi Veli İbrahim, Abdürreşid

²⁰ Cafer Seydahmet Bey'in diğer eserleri ise şunlardır: *Rus İnkılâbı*, İstanbul 1930; *Gaspıralı İsmail Bey*, İstanbul 1934; *Rus Tarihinin İnkılâba, Bolşevizm ve Cihan İnkılâbına Sürüklenmesi*, İstanbul 1948; *Mefkûre ve Türkçülük*, İstanbul 1965; *Unutulmaz Gözyaşları*, İstanbul 1975; *Nurlu Kabirler*, İstanbul 1992; *Bazı Hatıralar*, İstanbul 1993. Cafer Bey ayrıca Charles Seignobos'un *Rus Hükümeti Yahud Kamçı Saltanatı* (İstanbul 1911, Matbaa-i Cihan) adlı eserini tercüme etmiştir.

²¹ Kırımlı Cafer Seydahmet, "İlk ...", s. 2-3.

²² Odabaş, "İki 25 ...", s. 79.

²³ Odabaş, "İki 25 ...", s. 81-82.

Mehdî (Vatan Hâdimi gazetesinin yayıncısı)'nin kaleme aldığı, içeriği 1783-1910 yılları arasını kapsayan ve Kırım Tatar tarihini konu alan eserin yayımlanmasına teşebbüs etmiştir. Ancak bu teşebbüs eser inceleme aşamasındayken Veli İbrahim'in yargılanma süreci gündeme geldiği için sonuçsuz kalmıştır.²⁴

Kısaca ifade etmek gerekirse Kırım Türklerinin geçirmiş olduğu tarihi merhalelerin ilmî yönden incelenmesi ve dahası bunun Kırımlı Türk tarihçileri tarafından gerçekleştirilmesi tarih alanındaki çalışmaların en önemli eksikliği halini almıştır. Kırım'ın geçirdiği siyasi süreçler de dikkate alındığında Abdullah Zihni Soysal'ın "*Milletlerin dirilmelerine ve canlanmalarına en büyük tesiri yapan, fertlere en nurlu millet mefkûrelerini aşıl原因, hiç şüphe yok ki millî tarihtir.*" vurgusu Kırım tarihini aydınlatmak yolundaki motivasyonunu açıklamaktadır.²⁵

Abdullah Zihni Soysal Hakkında

Abdullah Zihni Bey Kırım'ın Kerç kazasına bağlı bir köyde 26 Kasım 1907'de dünyaya gelmiştir.²⁶ Dedesi Bedrettin Efendi Kırım'ın tanınmış âlimlerinden olup 1917'de Akmesicid'de toplanan Kurultay'ın Kefe azasıdır. Babası Abdullah Zeynelabidin (Zinabadinov)'in 1918'de mahalli Tatar hükümetinin Dîniyye Şubesinin başkanı olduğu ve Kurultay devrinde özellikle Kerç bölgesinde Müslüman Merkezi İcra Komitesi'ne bağlı teşkilatlar kurmak suretiyle Kırım'ın siyasi geleceğine bölgesel katkılarda bulunduğu bilinmektedir.²⁷ Çocukluk ve ilk tahsil

²⁴ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî ...*, s. 117.

²⁵ Abdullah Zihni, "Türk Tarihine Ait Vesikalar", *Emel*, S. 19, Ekim 1930, s. 205-206.

²⁶ İsmail Otar-Ömer Özcan, *Cafer Seydahmet Kırırmer'in Günlüğü*, Polatlı Uyum Ajans, Ankara 2003, s. 22; Edige Kırımal, *Der Nationale Kampf der Krimtürken*, Veriag Lechte, Emsdetten (Westfalen) 1952, s. xxxviii.

²⁷ Ömer Özcan, "Dr. Abdullah Zihni Soysal'ın Hatıratı", *Emel'imiz Kırım*, S. 46 (Ocak-Şubat-Mart), Ankara 2004, s. 30-31.

8 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihi Kimliği Üzerine Notlar

çağlarını Kırım'da geçiren²⁸ Abdullah Zihni Bey Bolşeviklerin Kırım'ı üçüncü kez işgalinin ardından oluşan kaotik ortamda, 1922 yılının yaz aylarında gizlice İstanbul'a gelmiştir.²⁹ İstanbul Dârülfünûnu Tarih Şubesinde okumuştur³⁰ ve 1924 yılında *Kırım istiklâl davası*³¹nin muhaceretteki lideri Cafer Seydahmet (Kırimer) Bey ile tanışmıştır. O yıllarda Cafer Bey'in ilk kez tesis ettiği ve millî ideale dayalı eğitim verdiği, İstanbul'da tahsil gören diğer Kırımlı talebeler (Hamdi Giraybay, Yahya Ferit Numanoğlu, Mansur Gaspıralı) ile hareket etmiştir. Cafer Bey'in etrafında toplanan bu ilk öğrenci grubunun ardından, bundan sonra yoluna birlikte devam edeceği yine Kırımlı İbrahim ve İsmail Otar kardeşleri Cafer Bey ile tanıştırmak için yeni bir talebe kadrosu oluşturmuştur. 1927'de İstanbul Dârülfünûnu'ndaki yükseköğrenimini tamamlamıştır ve Kırım'a Türk tebaası sıfatıyla Bolşeviklerden vize alarak dönmüştür.³² Kırım'a dönüşünün görünürdeki amacı ailesini ziyaret olsa da arka planında o dönemde Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkezi İcra Komitesi Başkanı Veli İbrahim ile görüşmek ve Cafer Seydahmet'in talimatlarını da iletmek suretiyle iki taraf arasındaki siyasi diyalogu sağlamak bulunmaktadır. Veli İbrahim ile görüşmeler yapan Abdullah Zihni Bey bu temasları sonucu GPU³³ tarafından takibata uğramış ve casuslukla suçlanarak tevkif edilmiştir. Mahkûmiyeti sonucu bir süre hapisanede kaldıktan sonra Moskova'dan gelen emir üzerine Türkiye'ye sürülmüştür. Türkiye'de geçirdiği birkaç ayın ardından 1928'de

²⁸ Nermin Eren, "Crimean Tatar Communities Abroad", *The Tatars of Crimea: Return To The Homeland*, Ed. Edward A. Allworth, Duke University Press, Durham and London 1998, s. 341.

²⁹ Özcan, "Dr. Abdullah Zihni Soysal'ın ...", s. 30-31.

³⁰ Eren, "Crimean Tatar ...", s. 341.

³¹ *Kırım istiklâl davasının* ideoloğu olan Cafer Seydahmet Bey Kırım Türklerinin günümüze kadar devam edegelen bağımsızlık mücadelesinin tarihini bu kavram üzerine temellendirmiştir. Bkz. Kırımlı Cafer Seydahmet, "Kırım İstiklâl Davası", *Emel*, S. 12, Haziran 1930, s. 117-119.

³² Özcan, "Dr. Abdullah Zihni Soysal'ın ...", s. 31.

³³ GPU (Gosudarstvennoe Politicheskoe Upravlenie), ilk Bolşevik gizli servisi ÇEKA'nın yerini alan gizli güvenlik servisinin adıdır.

Varşova'ya gelmiştir.³⁴ Cafer Seydahmet'in Pilsudski fonundan temin ettiği bursla 1930'da Krakow Üniversitesi'nde tarih ve felsefe alanında doktora programına kaydolmuştur.³⁵ Burada tanınmış Türkolog Tadeusz Kowalski'nin asistanı olmuştur.³⁶ 1933 yılında doktora programını tamamladıktan sonra Varşova'da Şark Enstitüsü ve Yüksek Siyaset Mektebi'nde akademisyen olarak görev yaparken aynı zamanda Promete cephesinin (Rusya Mahkûmu Milletler Cemiyeti) Kırım temsilciliği görevini yürütmüştür.³⁷

Abdullah Zihni Bey'in tarihçi kimliğinin yanı sıra Kırım'ın millî istiklâline kavuşması uğruna mesaisinin önemli bir bölümünü vakfettiği Promete hareketini bu noktada kısaca izah etmek durumundayız. Avrupa başkentlerinde, ağırlıklı olarak Türk illerinin temsilcilerinden (siyasi mültecilerden) oluşan ve Bolşevik karşıtı cephe oluşturan müşterek bir harekettir. Fikri temelleri Türkofil anlayışa dayanan ve koşullar gereği Moskova aleyhtarı Müslüman ve Hıristiyan milletlerin müşterek çalışmasını doğuran bu hareket içerisinde³⁸ Promete milletleri olarak tanımlanan Azerbaycan, Gürcistan, Don, İdil-Ural, Kırım, Kuban, Şimalî Kafkasya, Türkistan, Ukrayna, İngerya ve Karelya toplulukları bulunmaktadır.³⁹ Hareketin siyasi merkezi ise Varşova'dır.⁴⁰ Polonya'nın Promete meselesini II. Dünya Savaşı'nın

³⁴ Özcan, "Dr. Abdullah Zihni Soysal'ın ...", s. 34-35.

³⁵ Yazarı yok, "Abdullah Zihni Bey'in Muvaffakiyeti", *Emel*, S. 2, Şubat 1933, s. 32-33; Ömer Özcan, "İsmail Otar", *Türk Yurdu*, S. 289, Eylül 2011, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1656>, Erişim tarihi: 24.05.2020.

³⁶ Selim Chazbijewicz, "Leon Najman Mirza Kryczyński", *Rocznik Tatarów Polskich*, Seria 2, Tom I (XV), 2014, s. 163; Kıvrımlı Cafer Seydahmet, "İlk Söz", s. 5.

³⁷ Özcan, "Dr. Abdullah Zihni Soysal'ın ...", s. 35.

³⁸ Yazarı yok, "Promete Meselesi", *Emel*, S. 8, Ağustos 1938, s. 34.

³⁹ Abdullah Zihni, "Promete Milletlerinin Dil Kongresi", *Emel*, S. 7, Temmuz 1936, s. 16.

⁴⁰ A. Ahat Andıcan, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 444.

10 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

ayak seslerinin duyulmaya başladığı ve iki bölgesel güç (Almanya ve Rusya) arasında kaldığı dönemde, bu tehlikenin önüne geçebilecek yegâne çare ve aynı zamanda Rusya'yı daima zayıf tutmaya yarayacak bir kuvvet olarak görmesi⁴¹ bu harekete ev sahipliği yapan bir merkez olmasında etkili olmuştur. Bir bakıma kaynağını tarihten alan bir anlayışla Leh krallarının ortak düşman olan Rusya karşıtı anlaşmalar ve ittifaklar yapmış olması Polonya'nın Promete hareketine karşı tutumunun zeminini oluşturmuştur denilebilir.⁴² 1938 yılında Varşova'da Promete cephesini oluşturan ülkelerin temsilcilerinin toplantısında konuşma yapan Polonya matbuatının önemli isimlerinden ve aynı zamanda *Wschód* [Şark] mecmuası, *Leh-Ukrayna Bülteni* ile *Leh Fikri* mecmuasının başyazarı Jan Bonçkovski'nin⁴³ Prometeciliğin esasları hakkındaki şu tespitleri dikkate değerdir. Buna göre;

1- Esası milliyetçilik olan Promete, bütün gücü ile Rusya'ya karşı kendi milletlerinin tam istiklâl mücadelelerini yürütmektedir.

2- Promete milletlerinin kurtuluş hareketlerine karşı olup gerek iç gerekse dış siyasette Moskova'ya destek verenleri, Promete kendisinin düşmanı saymaktadır.

3- Promete milletlerinin bağımsızlığını kazanmalarını tasdik eden ve Moskova emperyalizminin yıkılışına hizmet eden bütün kuvvetleri, Promete kendisinin tabî müttefikleri olarak tanımaktadır.

4- Moskova'nın siyasi durumunu zayıflatmaya ve Promete milletlerinin durumunu kuvvetlendirmeye sebep olan bütün cereyanları, Promete kendisinin yoldaşları olarak kabul etmektedir.⁴⁴

1933'de Kırım istiklâl davasına hizmet eden önemli isimlerden Edige Kırimal ile tanışan Abdullah Zihni Bey II. Dünya Savaşı'nın başlaması

⁴¹ Yazarı yok, "Promete Cephesi", *Emel*, S. 7, Temmuz 1938, s. 32-33.

⁴² Yazarı yok, "Promete Mesalesi", s. 34.

⁴³ Yazarı yok, "Promete Cephesi", s. 31.

⁴⁴ Yazarı yok, "Promete Cephesi", s. 34-35.

üzerine 1939'da Romanya üzerinden Türkiye'ye dönmüştür.⁴⁵ Alman-Rus savaşının ikinci yılı olan 1942'de Edige Kırım'ın aldığı giriş izni ile Kırım Tatar heyetinin çalışmalarına katılmak üzere Almanya'ya geçmiştir.⁴⁶ Burada Kırım'a dair propaganda amaçlı broşürler hazırlamıştır. Bunlar "Kısaca Kırım Tarihi", "Altın Orda Devrinde Kırım'ın Vaziyeti", "Kırım'da Türk Kültürü", "Hanlık Devrinde Kırım'ın İçtimai Teşkilatı", "Kırım'ın Ruslar Tarafından İlhakı ve Rusya'nın Agresif Politikası ve Küçük Memleketleri Kendisine İlhakı" başlıklarını taşımakta olup Rusça ve Almanca hazırlanmıştır. Ancak propaganda bakanlığının Veneta adındaki şubesi bunların Kırım Tatar diline tercüme edilmesi şartını koşmuştur ve tercüme faaliyeti vaktinde yetiştirilemediğinden basılamamıştır.⁴⁷ Abdullah Zihni bu dönemde SS'in Turan-Kafkasya biriminin Türkistan Çalışma Grubu'nun başkanı Reiner Olzscha⁴⁸ ile de tanışmış ve temaslarda bulunmuştur.⁴⁹ SS'in doğu siyasetinin öne çıkan bu ismi başlangıçta Abdullah Zihni Bey'den Türkçesini iletirmek amacıyla yardım istemiştir. Asıl niyetinin Türkistan sahasında Sovyet karşıtı faaliyetlerde bulunmak olduğu ve bu sebeple Abdullah Zihni Bey'in yapılacak olan çalışmalara katılmasını sağlamak amacını taşıdığı bir süre sonra ortaya çıkmıştır. Abdullah Zihni Bey R. Olzscha'ya Sovyetler Birliği dâhilinde çeşitli isimlerle anılan Türk topluluklarının nazarında ancak ortak Türk kimliği istikametinde politikalar takip etmek suretiyle sempati kazanabileceklerini telkin etmiş ve uygulanması gereken bir program da tavsiye etmiştir. Bu program Türklerin tek bir teşkilat etrafında toplanmaları, müşterek bir gazetenin yanı sıra millî neşriyatlarda bulunmaları, Türk ve Müslüman askerlerinin tek elden idare edilmesi, komuta kademesindeki askerlerin genç aydınlardan oluşması ve bunlara Almanlar tarafından askeri eğitim, Türk illerinin temsilcileri tarafından da Türkçülüğe dair ideoloji

⁴⁵ Özcan, "Dr. Abdullah Zihni Soysal'ın ...", s. 35.

⁴⁶ Patrik Von Zur Mühlen, *Gamalıhaç İle Kızılyıldız Arasında*, Çev. E. B. Özbilen, Mavi Yayınları, Ankara 1984, s. 122.

⁴⁷ Özcan, "Dr. Abdullah Zihni Soysal'ın ...", s. 35-36.

⁴⁸ Mühlen, *Gamalıhaç İle ...*, s. 101, 141-142.

⁴⁹ Özcan, "Dr. Abdullah Zihni Soysal'ın ...", s. 36.

12 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

dersleri verilmesi gibi hususlar içermektedir. R. Olzscha tarafından kabul gören bu hususlardan hayata geçirilmeye çalışılan ilk husus *Türk Birliği* gazetesinin yayın hayatına girmesi girişimi olmuştur.⁵⁰ Alman işgal yönetiminin Kırım'a hâkim olduğu bu dönemde Abdullah Zihni Bey bir taraftan da Edige Kırimal ile Kırım özelinde çalışmalarına devam etmiştir. Kırım Türkü harp esirlerinin durumu, Kırım'daki demografik yapıyı Tatar Türklerinin lehine çevirmek üzere Litvanya, Beyaz Rusya, Romanya gibi yerlerde yaşayan Kırım Tatarlarının Kırım'a yeniden iskanını sağlamakve muhaceretteki Kırım heyetinin Kırım Tatar halkı ile irtibatını temin etmeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur.⁵¹ Alman ordusunun yenilerek 18-25 Nisan 1944 tarihinde geri çekilmesiyle Kırım'a giren Sovyet ordusu Kırım Türkleri üzerine intikam duygusuyla giriştikleri tedhiş hareketiyle karşılık vermiştir.⁵² Almanlarla işbirliği ve vatana ihanet suçlamasıyla 18 Mayıs 1944 tarihinde Kırım Türkleri kitlesel şekilde sürgüne gönderilmiştir.⁵³

1942-1945 yılları boyunca Almanya'da⁵⁴ Kırım'ın geleceği için mücadele eden Abdullah Zihni Soysal 1955'de İstanbul'a dönmüştür. Hayatının bu devresini serbest çalışmalarla geçiren Abdullah Zihni Bey⁵⁵ 1983'de vefat etmiştir.⁵⁶

Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Kırım Tarihçiliğine Katkıları

İstanbul Dârülfünûnu'nda başlayan tarih öğreniminin akademik basamaklarını Polonya'da Krakow Üniversitesindeki doktora öğrenimi ile devam ettiren Abdullah Zihni Bey'in araştırmalarının ana eksenini Kırım Hanlığı dönemine ait olan yarlık ve mektupların incelenmesi oluşturmuştur. Bu vesikalar Kırım Hanlığı'nın diplomasi tarihi ve

⁵⁰ Özcan, "Dr. Abdullah Zihni Soysal'ın ...", s. 36-37.

⁵¹ Mühlen, *Gamalıhaç ile ...*, s. 123.

⁵² Edige Kırimal, *Kırımda Türk Katliamı (Kırımda Türklere Yapılan Korkunç Zulmün Hazin Hikayesi)*, Toprak Yayınları, İstanbul 1962, s. 26-27.

⁵³ Özcan, *Sovyet Belgelerinde ...*, s. 27.

⁵⁴ Kırimal, *Der Nationale Kampf ...*, s. xxxviii.

⁵⁵ İsmail Otar-Ömer Özcan, *Cafer Seydahmet Kırimer'in ...*, s. 22.

⁵⁶ Eren, "Crimean Tatar ...", s. 341.

diplomasi geleneğinin üslûbu bakımından son derece önemli malzemeler olup Abdullah Zihni Soysal bu husustaki görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Eski Türk dünyasının muhtelif devletleri, hiç şüphesiz pek çok ecebi hükümetler ve milletlerle dostluk ve düşmanlık yapmışlar ve bunlara dair mukaveleler ve muahedeler akdetmişlerdir. Her millette olduğu gibi bizde de sultanlarımızın, hanlarımızın, kumandanlarımızın gönderdikleri veya kabul ettikleri elçiler vasıtasıyla imza ve tasdik eyledikleri bu türlü mukavelelerin büyük kıymet ve ehemmiyeti vardır. Millî tarihlerimizin yazılması hususunda en hakiki vesâik ve en sağlam meâhiz bu muahedelerin ve mektupların asıllarıdır. Bunlar yazıldıkları zamanın muhitinin maddi ve manevi tam vaziyetini gösteren en samimi delillerdir. Ancak bunlara istinaden tertip olgan tarih ciddi, kıymetli ve ilmî bir eser olabilir.”⁵⁷

Söz konusu bakış açısına istinaden doktora öğrenimi sırasında özellikle Krakow ve Varşova’da Kırım Hanlığı döneminden kalan vesikaların tespitini sağlayarak tetkik etmiştir. Lehlerin eski pâyitahtı olan Krakow’daki Çartoriski [Czartoryskich] Müzesi⁵⁸ araştırmalarının ilk durağı olmuştur. Çartoriski Müzesi’ndeki incelemelerini Profesör Tadeusz Kowalski’nin rehberliğinde gerçekleştirmiştir ve buradaki vesikaları fotoğraflamak suretiyle kayıt altına almıştır.⁵⁹ Bu müzede Kırım Hanlarının Leh krallarına yazmış olduğu mektup ve yarlıkların orijinallerinin bulunduğunu ilk etapta Emel dergisindeki yazılarında okuyuculara duyurmuş olup⁶⁰ müzedeki vesikaların XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait olduğunu söylemiştir.⁶¹ Böylece Emel dergisine gönderdiği ilk yazılarına buradaki bulgular kaynaklık etmiştir. Bu müzedeki vesikaların Kırım-Lehistan münasebetlerinin en dostane çizgide seyrettiği dönemin Jan Kazimir zamanı olduğu ve müzedeki

⁵⁷ Abdullah Zihni, “Türk Tarihine Ait ...”, s. 205.

⁵⁸ Abdullah Zihni, “Tatarlarla Lehlerin Tarihi Münasebetleri”, Emel, S. 7, Nisan 1931, s. 347, 349.

⁵⁹ Abdullah Zihni, “Türk Tarihine Ait ...”, s. 206.

⁶⁰ Abdullah Zihni, “Tatarlarla Lehlerin Tarihi ...”, s. 347.

⁶¹ Abdullah Zihni, “Kırım Hanlarıyla Polon Krallarının Siyasi Münasebetleri”, Emel, S. 12, Haziran 1931, s. 405.

14 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

vesikaların ağırlıklı olarak bu devreyi yansıttığı tespitinde bulunmuştur. Ayrıca bu dönemdeki samimi münasebetlerin bir menfaat mukabilinde olmadığını; gerek Rus Çarlarının gerekse Kazakların Kırım Hanlığını kendi saflarına çekerek münasebat kurmak gayesiyle büyük haraçlar, vergiler ve hazineler vaadetmelerine rağmen hanların bu gibi maddi cihetleri kabul etmedikleri argümanını öne sürmüştür. Leh tarihlerindeki kayıtların da bu argümanı desteklediğini, Kırım askeri gücünün icap ettiğinde Kalgay⁶² ve sultanların kumandası altında Leh hükümetine ait zapt edilen toprakları almak üzere kralların bütün düşmanları ile savaşarak yardım ettiklerini hatta Kırım hanlarının bizzat ordunun başında bulunduğu örneklerin olduğuna da işaret etmiştir.⁶³

Abdullah Zihni'nin araştırma noktalarından biri de Varşova'dır. Varşova'daki Archiwum Główny⁶⁴ adını taşıyan Merkez Arşivde de araştırmalarını sürdürmüştür. Arşivdeki vesikaların 15. asrın sonları ile 16. asrın başlarından başlayarak son zamanlara kadar devam ettiğini belirtmiştir. Merkez Arşiv'deki vesikaların Lehistan'ın son kez parçalanmasının ardından Rusya'ya nakledilerek Petrograd arşivinde muhafaza edildiği ve uzun süre orada kaldıktan sonra yeni Lehistan Hükümetinin 1923 yılında bunların tekrar eski yerine iade edilmesini sağladığı bilgisini vermiştir. Buradaki mühim vesikalar hakkındaki izlenimlerini de büyük kısmının güzel kaplar içerisinde itina ile muhafaza edildiğini belirtmek suretiyle aktarmıştır. Ayrıca araştırma yaptığı dönemde bir kısım vesâikin henüz tasnif edilmemiş durumda olduğunu, mahzenlerde yığın halinde saklandığını da sözlerine ilave etmiştir. Tam manasıyla bir tasnifin yapılmadığı Merkez Arşiv'deki kişisel tespiti neticesinde üç yüze yakın yarlığın bulunduğu bilgisini

⁶² Kırım Hanlığında veliahtlık makamını temsil eden Kalgay unvanı ilk kez Mengli Giray Han tarafından büyük oğlu Mehmet Giray'a 1475'te tevcih edilmiştir. Bkz. Halil İnalçık, "Kalgay", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 259.

⁶³ Abdullah Zihni, "Tatarlarla Lehlerin Tarihi ...", s. 349-350.

⁶⁴ O yıllardaki adı Archiwum Główny w Warszawie olan arşivin günümüzdeki adı Archiwum Główny Akt Dawnych, Warszawa'dır. [Varşova Tarihi Belgeler Merkez Arşivi].

vermiştir.⁶⁵ 1932’de araştırmalarını daha da derinleştirmiş olmalı ki Merkez Arşiv’deki yarlıkların 800’den fazla olduğunu, bunların 300’den fazlasının Lehçe, 1’inin İtalyanca, 10’unun Latince geri kalanlarının da Kıpçak lehçesiyle Türkçe yazıldığını⁶⁶ belirtirken incelediği yarlıklardan üçünün tamga taşıdığı bilgisini vererek diğerlerinden ayrılan yönüne işaret etmiştir. Üzerinde tamga taşıyan bu yarlıklardan birincisi Gazi Giray Han’ın yarlığı ikincisi I. Mehmet Giray Han bin Mengli Giray Han’ın Leh Kralı Kazimir’e yazdığı şartnâme ve üçüncüsü de Mengli Giray Han’a ait olup İtalyanca yazılan yarlıktır.⁶⁷

Yine Merkez Arşiv’deki Kırım hanlarına ait vesikalardan bir kısmının eski Leh dilinde yazılmış olanlarının varlığına işaret ederek bunların hanlar tarafından yazdırılmış olduğunu üzerlerinde belirtilen muharrirlerinden anlaşıldığını ifade etmiştir. Vesikalar arasında iki metre uzunluğunda ve son derece güzel divanî hat ile yazılmış olanların dikkat çektiğini de belirtmiştir. Bu belgelerin gerek Türk gerekse Avrupa tarihçileri için esaslı birer kaynak olmakla beraber Türk lisanıyla uğraşan şarkiyatçılar için de yol gösterici niteliğini vurgulamıştır. Çünkü bu vesikalarda unutulmaya yüz tutmuş olan çok eski Türkçe (Çağatay) kelimelere sıklıkla tesadüf edildiğini ancak Rus şarkiyatçılarının bu yarlıkları kısmen tetkik edebildiklerini ve araştırmacıların istifade edeceği bir tarzda ortaya koymadıklarını belirterek bu yöndeki eleştirisini de açıklamıştır.⁶⁸ Abdullah Zihni Bey’in yarlıklar üzerine verdiği bilgiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde vesikaların sadece tarihi kıymeti değil hem biçim özelliklerine hem de filoloji sahası açısından önemine değindiği görölmektedir.

Abdullah Zihni Bey’in Varřova’da araştırma yaptığı adreslerden birisi de Kraçzinski [Kruczyński] Müzesi’dir. Kırım hanlarına ait olan yarlıkların bir kısmına da buradan ulaşmıştır. Hatta buradaki yarlıklar üzerine incelemelerde bulunurken el yazması bir makaleye tesadüf

⁶⁵ Abdullah Zihni, “Kırım Hanlarıyla Polon Krallarının ...”, s. 405-406.

⁶⁶ Abdullah Zihni, “Tarih Sahifeleri”, *Emel*, S. 5, Mayıs 1932, s. 6.

⁶⁷ Abdullah Zihni, “Tarih Sahifeleri”, s. 8.

⁶⁸ Abdullah Zihni, “Kırım Hanlarıyla Polon Krallarının ...”, s. 406.

16 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

etmiş ve onu “Bir Leh Kolonelinin Kırım Hatıratı” adıyla aynen nakletmiştir.⁶⁹

Ayrıca Varşova kütüphanelerinden temin ettiği Leh millî tarihlerinde Kırım hanlarından övgüyle söz edildiğini, bu konuda Leh tarihçilerinin pek çok eser kaleme aldıklarını ve bu yönüyle Leh kütüphanelerinin zengin olduğunu belirtmiştir.⁷⁰ Genellikle yazılarında bu Leh tarihlerinin hangileri olduğu veya eserlerin künyesi hakkında detaylı bilgiler sunmasa da kimi yazılarında bunlara değinmekle yetinmiştir. Bunlardan biri J. Bartoşeviç [J. Bartoszewicz]’in 1860 yılında Varşova’da basılan “Polonya’nın Türkiye ve Tatarlarla Münasebatına Bir Nazar” adlı eseridir.⁷¹ Abdullah Zihni Bey etüt ettiği bu eser hakkında 155 sayfadan ibaret olduğunu, Kırım ve Osmanlı Devleti’nin Lehistan ile münasebatına dair tetkikatta bulunacaklar için önemli katkılar sağlayacağını belirtmiştir. J. Bartoşeviç’in eserinin başında Avrupalıların, Türk ve Tatarları Moğol neslindedir diyerek şimdiye kadar yaptıkları hatayı tashih ve büsbütün başka bir etnik kökene sahip olduğunu delillerle ispat ettiğini kaydetmiştir. Eserin son sayfalarında ise Lehistan’ın Osmanlı Devleti ve Kırım’a gönderdiği elçilerin listesi bulunduğunu, listeye göre Lehistan’dan Osmanlı topraklarına 108 ve Kırım’a 41 elçi geldiğini ifade etmiştir. Kimlerin hangi tarihlerde geldiğini ve ne gibi önemli işler yaptığını gösteren bu listenin önemine dikkat çekerek bazı unutulmuş elçilerin tespit edilmesinin de faydalı olacağını söyleyerek bu yöndeki eksikliği vurgulamıştır.⁷² Yine Abdullah Zihni Bey, J. Bartoşeviç’in esasında bir Müslüman düşmanı olduğunu ve gerek Kırım hanlarına gerekse Kırımlılara karşı kaba tabirler kullanmak suretiyle hissi tarafını belirtmekle birlikte tarihçinin bu ön yargısına rağmen Kırım hanlarından ve yönetiminden övgüyle söz etmesinin

⁶⁹ Abdullah Zihni, “Bir Leh Kolonelinin Kırım Hatıratı”, *Emel*, S. 6, Haziran 1934, s. 6-7.

⁷⁰ Abdullah Zihni, “Kırım Hanlarıyla Polon Krallarının ...”, s. 405.

⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Julian Bartoszewicz, *Pogląd na stosunki Polskiz Turcyq i Tatarami, na dzieje Tatarów w Polsce*, Warszawa 1860.

⁷² Abdullah Zihni, “Kırım’ın Türkiye ve Lehistan İle Münasebatı”, *Emel*, S. 8, Ağustos 1935, s. 8-9.

anlamına işaret etmiştir. Buna göre J. Bartoşeviç'in yorumuyla üç asırdan fazla hüküm süren Kırım Hanlığı'nın siyasi ve medeni hayatında müstakil bir anlayışla hareket ettiğini ve Osmanlı Devleti'ne ise görünüş itibarıyla bağlı olduğunu söz konusu etmiştir. Hanlığın bu bağlılık konumunun müttefiklikten fazla bir anlam taşımadığını, Mengli Giray'ın Fatih Sultan Mehmet ile akdettiği muahedeye hanların çoğunlukla riayet etmelerinin ardında dinî merkezin Osmanlı Devleti olmasının yattığını, hilafeti ve Müslümanlığı savunmayı millî ve dinî bir görev sayarak Osmanlı sultanlarının düşmanlarına karşı açtıkları bütün harplere iştirak ettiklerini belirtmiştir. Abdullah Zihni Bey fikren katıldığı bu malumatı Ahmet Özenbaşı'dan aktardığı şu ifade ile de desteklemiştir: “*Türk sultanlarının şanı, Kırım Tatarlarının görünmez şecaat ve yiğitliği hesabına yükselirdi.*”⁷³

Abdullah Zihni Bey Polonya'daki ilmî muhitte yayımlanan kimi yazıları Türk-Tatar tarihinin aydınlatılması açısından önemli bularak tercüme etmiştir. Bunlardan biri *Tatar Yıllığı* [Rocznik Tatarski] dergisinde⁷⁴ yayımlanan “Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar” adlı makaledir.⁷⁵ Varşova Şark Enstitüsü Müdürü Profesör Olgierd Gorka [Olgierd Górka]'nın 54 sayfadan ibaret makalesinde Leh tarihinde ve edebiyatında önemli bir yer işgal eden Lehistan ve diğer

⁷³ Abdullah Zihni, “Kırım’ın Türkiye ve Lehistan ...”, s. 8.

⁷⁴ Tatar Yıllığı [Rocznik Tatarski] dergisi İkinci Polonya Cumhuriyeti döneminde Tatar aydınlarının seçkin temsilcileri tarafından 1932-1938 yılları arasında Lehistan Türkleri Hars ve Temeddün Cemiyeti Merkez Heyeti tarafından yayımlanmıştır. II. Dünya Savaşı sebebiyle yayın hayatı kesintiye uğramıştır ve yayımlanan bazı ciltleri kaybolmuştur. 1993’den itibaren Polonya Tatarları Yıllığı [Rocznik Tatarów Polskich] adıyla Polonya Cumhuriyeti Müslüman Dini Birliği'nin resmi yayını olarak faaliyet göstermektedir. Bkz. *Rocznik Tatarski*, Tom I, Wilno 1932; <http://bibliotekatatarska.pl/rocznik-tatarow-polskich/>, Erişim Tarihi: 04.06.2020.

⁷⁵ Söz konusu makale için bkz. Olgierd Górka, “Uwagi Orjentacyjne o Tatarach Polskich i Obcych” [Lehistan ve Gayri Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar], *Rocznik Tatarski*, Tom II, Zamość 1935, s. 145-198. Abdullah Zihni Bey tercüme ettiği bu makaleyi 7 bölümden oluşan bir yazı dizisi şeklinde yayımlamıştır.

18 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

memleketlerdeki Tatarlar (Kırım, Bucak, Dobruca Tatarları) hakkındaki kanaatlerini ortaya koymuştur. Leh tarih eserlerinde Tatarlar hakkında ileri sürülen çoğu bilgiyi *hakikatten uzak, masallarla ve mübalağalarla doldurulmuş* tabirleriyle nitelendiren Gorka bu yanlış tespitlerin temel sebepleri meselesini⁷⁶ kendi tez çalışmasının konusu olan Tatar ordusunun sayısal miktarı üzerinden ele almıştır. Tatar askeri gücünün savaş meydanlarındaki başarısının ordusunun sayısal çokluğuyla ilgili olmayıp askeri teşkilat ve harp kabiliyetlerinin bir sonucu olduğunu⁷⁷ tarihi örneklerle ilmî izahını yapmıştır. Gorka, bu meselenin üzerinde Leh tarihlerinde Tatarlara dair verilen gerçek dışı bilgilerden biri ve uzmanlık alanı olması sebebiyle durmuştur. Yazısında Tatarlar hakkında Leh tarihçiliğindeki yanlış tespitlerin sebepleri üzerine de hassasiyetle eğilmiştir. Gorka'ya göre bu sebeplerin temelinde metodolojik tarzda tarih incelemelerini gerçekleştirecek Leh tarihçilerinin ve bu sahadaki bütün materyalleri kavrayacak bir şarkiyat tarihçisinin yoksunluğu bulunmaktadır. Bu hususu "*Eğer bir müverrih aynı zamanda şarkiyatçı da olsaydı şüphesiz daha fazla iş görülürdü.*" cümlesiyle ifade etmiştir.⁷⁸ Aynı zamanda Leh tarihçilerinin Tatar tarihini ihtiva eden en önemli kaynakları görmediğini söyleyerek eleştirisini ortaya koymuştur.⁷⁹ Bu konunun yani Tatarlara ait kaynaklardan istifade edilmesi gerekliliğinin ilk kez Lelevel [Joachim Lelevel] tarafından gündeme getirildiğini söyleyen Gorka XIV. ve XV. yüzyıllardaki Tatar tarihini Tatar kaynaklarından yararlanarak aydınlatan Profesör Kolankovski [Ludwik Kolankowski]'yi istisnai örneklerden biri olarak değerlendirmiştir.⁸⁰ Petersburg Üniversitesi Profesörü Muhlisnki [Antoni Ossipowitsch Muchliński]'yi ise kaynak kullanımı noktasında

⁷⁶ Abdullah Zihni, "Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (I)", *Emel*, S. 3, Mart 1936, s. 9-10; Abdullah Zihni, "Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (VII)", *Emel*, S. 10, Ekim 1936, s. 12.

⁷⁷ Abdullah Zihni, "Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (III)", *Emel*, S. 5, Mayıs 1936, s. 11.

⁷⁸ Abdullah Zihni, "Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (I)", s. 9.

⁷⁹ Abdullah Zihni, "Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (I)", s. 12.

⁸⁰ Abdullah Zihni, "Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (I)", s. 14-15.

idealize etmiştir. Leh Tatarları üzerine eserleri⁸¹ bulunan Muhliski'nin kullandığı kaynakların kıymetli tarafı Risâle-i Tâtâr-ı Leh, Peçevi'den bölümler, Litva doğum belgeleri ve Litva Tatarlarının dıştaki soydaşlarına yazdıkları materyallerden faydalanmasıdır.⁸² Abdullah Zihni Bey'in Gorka'dan yapmış olduğu bu tercümeden o dönem Polonya tarihçilerinin Tatar Türkleri ile olan müşterek geçmişleri üzerine akademik çalışmalara ilişkin metodoloji arayışı içinde olduklarını anlıyoruz. Nitekim Abdullah Zihni Bey'in *Tatarlar Ezbraj* [Zbaraž] *Önünde* adı altında yapmış olduğu bir diğer tercüme yazısı da Profesör Ştefan Maryan Kuçzinski [Stefan Marian Kuczyński]'nin 1934'de *Kurier Varşavski* gazetesindeki O. Gorka'ya karşı kaleme aldığı tenkit yazısıdır. Yazıda Rusya ve Lehistan ile yapılan savaşlarda Tatar askerlerinin sayısını en asgari düzeyde gösteren O. Gorka'nın kanaatine karşı çıkmıştır. Bu konu O. Gorka'nın "Ogniem i Mieczem" [Ateş ve Kılıçla]⁸³ adlı eserinde geçen 1648 yılındaki tarihi örnek üzerinden ileri

⁸¹ Söz konusu eserlerden biri 1857 yılında St. Petersburg'da yayımlanan *Litva Tatarlarının Kökenleri ve Durumları Hakkında Araştırmalar* [İssledovaniye o Proishojdenii Sostoyanii Litovskih Tatar] diğeri de 1558 yılında meçhul bir Litva Tatarı tarafından Sultan Süleyman'a takdim edilen rapor hakkındaki tetkikatıdır. Bu eser *Zdanie Sprawy o Tatarach Litewskich: Przez Jednego z Tych Tatarów Złożone Sułtanowi Sulejmanowi, w r. 1558 adıyla* Teka Wileńska'da yayımlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Muchliński, *Zdanie Sprawy o Tatarach Litewskich: Przez Jednego z Tych Tatarów Złożone Sułtanowi Sulejmanowi, w r. 1558, Teka Wileńska*, nr 4, Wilno 1858, s. 241-272; *Zdanie Sprawy o Tatarach Litewskich: Przez Jednego z Tych Tatarów Złożone Sułtanowi Sulejmanowi, w r. 1558, Teka Wileńska*, nr 5, Wilno 1858, s. 121-179; *Zdanie Sprawy o Tatarach Litewskich: Przez Jednego z Tych Tatarów Złożone Sułtanowi Sulejmanowi, w r. 1558, Teka Wileńska*, nr 6, Wilno 1858, s. 139-183.

⁸² Abdullah Zihni, "Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (II)", *Emel*, S. 4, Nisan 1936, s. 17-18.

⁸³ Söz konusu eserde *Kılıç* tabiri ordu kelimesini karşılamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Olgierd Gorka, "*Ogniem i Mieczem*" a *Rzeczywistość Historyczna*, Warszawa 1934.

20 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

sürülen anti tezlerle izah edilmiştir.⁸⁴ Söz konusu örnek 1648 yılında Bogdan Hemilnitski (Hmelnitski) liderliğinde başlayan isyandır ki Doğu Avrupa tarihinin en önemli olaylarından biri olarak Ukrayna'yı Kiev döneminden sonra ilk kez bağımsızlığa kavuşturacak tarihi bir eşittir. Bu olayda Hemilnitski Kırım Hanlığı'nın askeri desteğini sağlamıştır ve Lehistan'ın Kazakları itaat altına aldığı sükûnet dönemi (1638-1648) son bulmuştur.⁸⁵ Lehistan'a karşı Kazak-Tatar kuvvetlerinin ortak hareket ettiği bu isyana Kalgay Sultan Kırım Giray'ın yanı sıra Kırım Hanı III. İslâm Giray da iştirak etmiştir. Ancak Ezbraj'daki kale kuşatmasının sonunda Kırım hanının arabuluculuğu ile yapılan müzakereler sonucunda 18 Ağustos 1649 tarihinde taraflar arasında bir anlaşma sağlanmıştır. Bu anlaşma aynı zamanda Lehistan'a yönelik Kırım'ın harici siyasetinde ani bir değişikliği ifade etmiştir.⁸⁶ Abdullah Zihni Bey'in tercüme yazısında bu önemli olayın bir parçasını oluşturan Ezbraj [Zrabaž] denilen mahalde Tatar askerlerinin sayısal miktarı Gorka'nın iddialarının aksine çok daha fazla olduğu verilen rakamlarla ileri sürülmüştür.⁸⁷

Çalıştığı saha ile ilgili neşredilen yayınları da dikkate alan bir yaklaşım takip etmiştir. Dolayısıyla tespitlerinin ikinci basamağını yarlıklar üzerine önceden yazılan eserlerin tetkiki oluşturmuştur. Abdullah Zihni Bey şarkiyatçı V. V. Velyaminov-Zernov'un 1864 yılında St. Petersburg'da "Kırım Yurtına ve Ol Taraflarga Dair Bolgan Yarlıklar ve Hatlar" adıyla neşrettiği eseri Polonya arşiv ve müzelerinde kayıt

⁸⁴ Abdullah Zihni, "Tatarlar Ezbraj Önünde (I)", *Emel*, S. 11, Kasım 1936, s. 10-11.

⁸⁵ Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar 1*, Yeditepe, İstanbul 2004, s.434; Yücel Öztürk, "Kazak Tarihi ile Türk Tarihinin Ortak Dinamikleri", *Türkiye-Ukrayna İlişkileri Kazak Dönemi (1500-1800)*, Ed. V. Melnik, M. Alpargu, Y. Öztürk, F. Turanlı, M. B. Çelik, Çamlıca, İstanbul 2015, s. 322-323.

⁸⁶ Dariusz Kołodziejczyk, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania. International Diplomacy on the European Periphery (15th-18th Century). A Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents*, Leiden: Brill, 2011, s. 158-159.

⁸⁷ Abdullah Zihni, "Tatarlar Ezbraj Önünde (I)", s. 11-12.

altına aldığı yarlıklar üzerinden mukayese etmek suretiyle tespitlerde bulunmuştur. Velyaminov-Zernov'un 378 adet vesika topladığını, bunlar arasında Leh krallarına gönderilenlerin son derece az olduğunu ekseriyetin Rus çarlarına ve diğer idarecilere hitaben yazılanların oluşturduğu bilgisini vermiştir. Yine bu eserde Varşova'daki arşivlerde bulunan yarlıklardan pek azının yayımlandığını da ilave etmiştir. Abdullah Zihni Bey, o tarihlerde bu eseri tedarik etmenin imkansızlığına da değinerek bu eseri, son Wilno seyahatinde ünlü Türkolog Profesör Sereya Şapsal Bey'in (Karaim Türklerinden) kitaplığından temin etmiştir. Ayrıca Velyaminov-Zernov'un eserine değinen ilk Türk tarihçisi olduğu kanaatini taşıdığımız⁸⁸ Abdullah Zihni Bey eserdeki bazı yarlıkları istinsah ettiğini de kaydetmiştir ve o döneme kadar Velyaminov-Zernov'un eserinin hiçbir batı diline çevrilmediğini dolayısıyla da ilgi görmemiş olduğunu sözlerine eklemiştir. Söz konusu eser hakkında şarkiyatçı A. N. Samoyloviç'in (Rusya Bilimler Akademisi üyesi, şarkiyatçı) görüşlerini ifade eden şu sözlerine de yer vermiştir:

“Mösyö Velyaminov-Zernov tarafından neşredilmiş olan Kırım tarihi için pek kıymetli olan vesikalar hakkında alakadarların nazar-ı dikkatini celp etmeden geçmeyeceğim. Notlarımı ikmal ederken şunu bütün mevcudiyetimle temenni ve arzu ederim ki, bu, Kırım tarihi için pek kıymetli olan vesikalara tetkik edecek bir âlimi Kırım'ın kendisi yetiştiresin ve bu mühim hazinayı inceden inceye tetkik ederek inzâr-ı âmmeye vaz' etsin, aksi takdirde mütehasıs olmayan ve umumiyetle Türk-Tatar lisanını tamamiyle bilmeyen zevat Kırım Tatarlarına ait bu vesâiki tetkikte asıl gayeye vasıl olamayacaklardır.”

Bu izahattan yaptığı alıntıyı bilinçli olarak sunmayı uygun gördüğünü düşündüğümüz Abdullah Zihni Bey o güne kadar yazılmış Rus ve Leh

⁸⁸ Akdes Nimet Kurat'ın 1940'da yayımlanan *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler* adlı eserinde yararlandığı kaynaklar arasında Velyaminov-Zernov'un çalışması da bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. A. N. Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1940.

22 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

tarihlerinin pek çok yerlerini tashihe dayanak olacak Polonya'daki orijinal vesikaların neşredilmesini millî bir borç olarak kabul ettiğini ifade etmiştir.⁸⁹

Dr. Abdullah Zihni Soysal'ın Polonya'daki Yayınları ve Konferansları

Abdullah Zihni Bey'in Polonya'da yayımlanan makaleleri ve konferansları aşağıdaki gibidir:

1931 yılında *Ayin Tarihi* dergisinde Lehistan Kütüphanelerinde Osmanlı sultanları ile Kırım hanlarının vesikaları hakkında yayımlanan makalesinde, bu materyallerin tarihi kıymetleri, nasıl istifade edilebileceği, ne gibi konuları ihtiva ettiği hakkında malumat vermiştir.⁹⁰ *Tatar Yıllığı* dergisinin birinci cildinde İslâm, Mehmet ve Âdil Girayların Leh krallarına bilhassa Jan Kazimir' e yazdıkları yarlıklar (bazılarının resmi de basılmak suretiyle) hakkında malumat vermiş, Kırım hanlarının Leh krallarına gönderdiği yardımları ve Ruslara karşı daima birlikte hareket ettiklerini belirtmiştir.⁹¹ Aynı derginin ikinci cildinde de "XVII. Yüzyılda Lehistan İle Kırım Arasında Siyasi Muhabereleden Bir Parça" başlıklı bir makalesi bulunmaktadır.⁹² Ocak 1933'de Krakow'un *Ç. K. İ.* gazetesinde Kırım hanlarıyla Lehistan münasebatına dair uzun bir makalesi ile yine Ocak 1933'de Krakow'un *İleri* gazetesinde Kırım'a dair bir makalesi basılmıştır. Varşova'da yayımlanan *Wschód* [Şark] dergisinin birkaç sayısında Kırım-Leh

⁸⁹ Abdullah Zihni, "Kırım Hanlarıyla Polon Krallarının ...", s. 406; Abdullah Zihni, "Tarih Sahifeleri", s. 6.

⁹⁰ İbrahim Otar, "Polonya'da Kırım İstiklâli Yolunda", *Emel*, S. 5, Mayıs 1935, s. 15-16.

⁹¹ Söz konusu makale için bkz. Abdullah Zihni, Kilka Jarłyków Tatarskich z Czasów Jana Kazimierza [Kral Jan Kazimir Devrine Ait Kırım Hanlarının Birkaç Yarlığı], *Rocznik Tatarski*, Tom I, Wilno 1932, s. 209-214.

⁹² Abdullah Zihni, Z Dzi ejów Korespondeneji Dyplomatycznej Między Krymem a Polską w XVII w." [XVII. Yüzyılda Lehistan İle Kırım Arasında Siyasi Muhabereleden Bir Parça], *Rocznik Tatarski*, Tom II, Zamość 1935, s. 400-406.

münasebatına dair bilhassa İslâm ile Mehmet Giray'ın münasebetleri hakkında makaleleri ve aynı derginin Nisan 1933 sayısında Tercüman gazetesinin 50. yıldönümü münasebetiyle Gaspıralı İsmail Bey hakkında uzun bir makalesi yayımlanarak bu büyük Türkçünün içtimai hareketleri hakkında malumat vermiştir.

Nisan-Mayıs 1933 tarihinde *Uzak Şark* dergisinde yine Gaspıralı İsmail Bey konulu bir makalesi ile aynı tarihlerde *Kafkasya Dağlıları* dergisinde *Tevârîh-i Tatar Hân* hakkında bir tenkit yazısı çıkmıştır. 1933 yılının Nisan ayında *Gazeta Varşavska*'da Kırım'ın Rusya'ya ilhakının 150. yıldönümü münasebetiyle yazdığı bir makalede Kırım tarihi ve Rusya'ya geçişi, 1905 İhtilali, 1917 yılında Kırım'ın durumu hakkında malumat verilerek kurtuluş gününün Kırım'a muhakkak geleceği ve bu yurdun muhakkak yine müstakil olacağı üzerine açıklamaları içermektedir. Yine aynı gazetenin Nisan sayısında Gaspıralı İsmail Bey konulu makalede İsmail Bey'in yenilik hareketlerinden ve bunun Türk âlemindeki tesirlerine değinerek uyanan Türklüğün müstakil yurtlarına kavuşacağı kaydedilmek suretiyle makale tamamlanmıştır.⁹³ 15 ve 22 Temmuz 1934 tarihli *Polski-Ukrainski Bulletin*'de Kırım-Ukrayna münasebatına ait iki makalesi Ukraynalıların 300 yıl kadar Kırım hanlarına haraç vererek hanlık idaresinde yaşadıkları tarihi süreç hakkında önemli bilgileri ihtiva etmektedir. *Wschód* dergisinin 13. sayısında "Tevârîh-i Tatar Hân" adlı eser üzerine yayımlanan makalesinde ise adı geçen kaynağın önemi, müellifinin yüksek siyasi görüşü, Kırım, Kafkas, Türkiye ve Rusya komşusu diğer devletlerin Rusya'ya karşı tek cephe kurmaları hakkındaki düşüncesinin önemine dair malumat vermiştir.⁹⁴ Varşova'da çıkan *Wschód* dergisinin 14., 15., 16. sayılarında Abdullah Zihni Bey'in Leh diline çevirdiği "Tevârîh-i Tatar Hân ve Dağistan ve Moskov ve Deşt-i Kıpçak Ülkelerindedir" adlı vaktiyle Emel Matbaası'nda basılan Türkçe eserin tarihi önemine binaen aynıyla Lehçe ve İngilizce tercümeleri çıkmıştır. Bu tercümelerin broşürler halinde de yayımlandığı bilinmektedir.

⁹³ Otar, "Polonya'da Kırım İstiklâli ...", s. 15-16.

⁹⁴ Otar, "Polonya'da Kırım İstiklâli ...", s. 17.

24 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

Wschód dergisinin aynı sayısında “Romanya’da Kırım Tatarları” başlıklı bir makalesi de bulunmaktadır. Burada Kırım Türklerinin Dobruca’ya yerleşmeleri, Romenler zamanında içtimai ve siyasi haklarını elde edişleri, güncel yaşayışları ve kültürel faaliyetlerini izah etmiştir. Bundan sonra Kırım fikrinin halk arasında yayılışı anlatılarak buna konferansların, millî müsamerelerin, cemiyetlerin misal teşkil ettiğini anlatmıştır ve bilhassa halk kuvvetiyle yapılan bütün bu hareketlerin büyük bir kıymete haiz olduğunu ifade etmiştir. Makalenin sonunda “*bütün bunlar ispat ediyor ki Dobruca’daki Kırım Türkleri sarsılmaz bir imanla anayurtlarına ve onun kurtuluşuna bağlıdır ve bu imanla yaşıyorlar.*” demektedir.⁹⁵

1932 yılında Krakow, Katowice, Dombrowa Górnicza, Sostova şehirlerinde Türk-Tatar edebiyatına ait konferanslar vermiştir. Yine 1933 yılında Krakow’da Lehistan arşiv ve kütüphanelerindeki kıymetli vesikalar hakkında bir konferans vererek Şahin Giray devrine kadar olan vesikaların ifade ettiği anlamın üzerinde durarak Kırım hanlarının Lehlerle daima dostça yaşama yolunu tuttukları hakkında malumat vermiştir. 1933 yılında Krakow’da “Bolşevikler Kırım’ı Nasıl Tahrip Ediyorlar?” başlıklı konferansında on senelik zaman içinde Bolşeviklerin Kırım’da yarattıkları facialardan, binlerce Türkü sürgün ve açlıkla yok etmeye çalıştıklarından bahsetmiş fakat uyanan halkın millî mukadderatını tekrar eline alacağı söylenerek konferans nihayetlendirilmiştir. 1934 yılının Mart ayında Lemberg talebe yurdundaki konferansta Kırım-Lehistan münasebatı hakkında yaptığı uzun soluklu açıklamasında Kırım hanlarının Lehistan’ın en zor anlarında nasıl yardıma koştukları, ordularını destek olmak üzere nasıl yolladıkları hakkında izahat vererek müstakil Kırım’ın doğuşuyla bu münasebata tekrar başlanacağını ifade etmiştir.⁹⁶

⁹⁵ Otar, “Polonya’da Kırım İstiklâli ...”, s. 22.

⁹⁶ Otar, “Polonya’da Kırım İstiklâli ...”, s. 17.

Dr. Abdullah Zihni Soysal'ın Müstakil Eserleri

Ukrayna Hür İlimler Akademisi üyesi olan⁹⁷ Abdullah Zihni Bey'in müstakil eserleri de bulunmaktadır. Bunlardan ilki "Z dziejów Krymu - Polityka, Kultura, Emigracja" [Kırım Tarihinden - Siyaset, Kültür ve Muhaceret] adlı eseri Varşova'da 1938 yılında Lehçe yayımlanmıştır. Eserin Bolşevikler tarafından şehit edilen ve Kırım tarihini bütünüyle yazma idealini taşıyan Hamdi Giraybay'ın anısına ithaf edilmesi sembolik bir değer taşımaktadır. Önsözü Cafer Seydahmet (Kırimer) tarafından kaleme alınmıştır. 112 sayfadan ibaret olan eserde Kırım Türk tarihinin bir icmalı yapılmıştır. Kırım'ın bir Türk yurdu haline gelmesinin temellerini atan Türk toplulukları hakkındaki bilgilerden başlamak suretiyle Altın Orda dönemi, Kırım Hanlığı, Rus idaresine geçişi, 1917 Bolşevik İhtilali sonrası Kırım'da Kurultay Hükümetinin oluşumu ve Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti dönemleri hakkında bilgiler içermektedir. Kitabın sonunda Kırım Hanlarının kronolojik listesi verilmiştir. Eser bir bütün olarak değerlendirildiğinde Kırım Türklüğü açısından geçmişin sembollerini içeren tarihi süreçler toplu bir bakış açısıyla özetlenmiştir. Bir bakıma giriş mahiyetinde genel bilgileri içermektedir. "Yazardan" başlığı altında Abdullah Zihni Bey Kırım ile eski Lehistan-Litvanya topluluğunun iç içe geçmiş tarihi mukadderatı paylaştığını [kimi zaman rakip kimi zaman müttefik olarak], Kırım'ın geçmişi ve bugünü hakkında Polonya'da yeteri kadar çalışmanın olmadığını belirterek eserin yazılış amacını açıklamıştır. Ayrıca kendisinden önce bu konuda Lehçe yayımlanmış çalışmaları bulunan Cafer Seydahmet ile Selim Ortay'ın⁹⁸ eserlerine değinmiştir.⁹⁹ Eserin içindekiler kısmı "Önsöz-Kırımlı Cafer Seydahmet", "Yazardan", "En Eski Devirlerde Kırım", "Hazarlar", "Macarlar, Peçenekler ve Türkler", "Kıpçaklar", "Altın Orda Hâkimiyetinde Kırım", "Kırım

⁹⁷ Omeljan Pritsak, İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648), *İlmî Araştırmalar*, S. 7, İstanbul 1999, s. 266.

⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Selim Ortay, *O Niepodległość Krymu* [Kırım İstiklâl Davası], Wschód, Warszawa 1936.

⁹⁹ Dr. Abdullah Zihni Soysal, *Z Dziejów Krymu - Polityka, Kultura, Emigracja*, Wschód, Warszawa 1938, s. 7-8.

26 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

Müstakil Hanlık Devri”, “Kırım’ın Rusya Tarafından İlhakı”, “Son Yarım Asırda Kırım Tarihi”, “Kırım Hanlığında Kültür”, “Kırım Tatarlarının Muhacereti”, “Kırım Hanlarının Kronolojik Listesi”, “Bibliyografya” başlıklarından oluşmaktadır.¹⁰⁰

İkincisi Polonya arşivlerinden yarlıklar üzerine topladığı verileri tetkik ettiği 104 sayfadan ibaret olan ve 3 adet yarlığın fotoğrafını ihtiva eden “Jartyki Krymskie z Czasów Jana Kazimierza” [Jan Kazimir Devri Kırım Yarlıkları]’dır. Eserin ilk sözü Varşova Şark Enstitüsü fahri başkanı Senatör Stanislav Siedlecki ile aynı enstitünün direktörü Prof. Dr. Olgerd Gorka tarafından kaleme alınmıştır. Kırım-Leh münasebatının en canlı devrine dair vesikaların yer aldığı eserin Abdullah Zihni Bey tarafından yazılan başyazısında Polonya’nın muhtelif kütüphane, arşiv ve müzelerinde Kırım Hanlarına ait bine yakın yarlık bulunduğunu, Kırım’ın ilk hanı Hacı Giray’dan başlamak suretiyle son devre kadar bütün hanların Lehistan krallarına yazdıkları yarlıkların mevcudiyetini kaydetmiştir. Ayrıca yarlıkların geçirdiği lisani hususiyetler, yarlık kelimesinin manası ve yarlıklardaki unvanlar hakkında izahat vermiştir. Abdullah Zihni Bey eserinde Jan Kazimir devrine ait olup ekserisi tarihsiz olan 54 yarlığın tarihlerini tespit ederek Lehçeye tercümelerini tarih sırasıyla vermiştir.¹⁰¹ Leh dilindeki bu ilk iki eser Şark Enstitüsü bünyesinde yayımlanmıştır.

Üçüncüsü ise Abdullah Zihni Bey’in Türk Kültür Birliği’nde verilen konferanslarından derlenen “Hanlık Devrinde Kırım Türk Kültürü” adlı eseridir.¹⁰² 27 sayfadan ibaret olup içeriği şu bölümlerden oluşmaktadır: “Hanlık Devrinde Kırım Türk Kültürü”, “Kırım’da Güzel Sanatlar”, “Hafriyat Neticesinde Meydana Çıkan Eserler”, “Kırım’da Sanayi”, “Ziraat”, “Ticaret”, “Hanlık Devrinde Adalet”, “Kırım Türk Medeniyetinin Diğer Milletlere Olan Tesiri”, “Bibliyografya”. Eserin ilk

¹⁰⁰ Soysal, *Z Dziejów Krymu ...*, s. 2.

¹⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Dr. Abdullah Zihni Soysal, *Jartyki Krymskie z Czasów Jana Kazimierza*, Wschód, Warszawa 1939.

¹⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Zihni Soysal, *Kırım Türk Kültürü*, Gayret Basımevi, İstanbul 1941.

sayfalarında genel açıklamalarda bulunurken Türk-Tatar tarihinin en önemli ve canlı sayfalarının Altın Orda devrinde (XIII.-XV. yüzyıllar) yazıldığını ifade ederek bu dönem medeniyetinin ilmî açıdan incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Gerek Rus müverrihleri gerekse seyyahların bu hususlarda verdiği malumatın karmakarışık olduğuna ilave olarak taraflı tespitleri olduğunu da hatırlatmıştır. Altın Orda hâkimiyeti altındaki Kırım'ın gelişmiş bir kültür ve medeniyet sahası olduğunu belirtmiştir.¹⁰³ Gerek Altın Orda gerekse Giray Hanlığı devrinde Kırım'ın sahip olduğu yüksek kültürün izleri hakkında 1920'li yıllarda Kırım'da gerçekleştirilen hafriyatların sonuçları üzerinden bilgiler vermiştir. Buna göre Eski Kırım (Solhat) şehrinde yapılan hafriyatlarda Özbek Han Camii'nin yanında yine aynı Han döneminde yapılmış bir medresenin meydana çıkarıldığını, bu medresenin mimari planı ve orijinal süslemeleriyle çağının asrî tekniği ile inşa edildiğini belirtmiştir. 1314 tarihli bu medrese ile ilgili, sonraki tarihlerde yapılan İstanbul medreselerinin benzer planla inşa edildiği tespitinde bulunmuştur. Eserinin içeriğinde *Rus tarafgirliğine* sahip olduğunu ifade ettiği V. D. Smirnov'un dahi Eski Kırım hakkında söylediği "*Eğer Eski Kırım yanma ve tahribata uğramamış olsaydı, bütün bu şehir tamamıyla âsar-ı atika müzesi olabilirdi.*" şeklindeki sözlerine de yer vermiştir.¹⁰⁴ Ayrıca eserin içeriğinde Kırım kültürüne dair yabancı seyyah ve âlimlerin verdiği bilgilerden de yararlanmıştır.

Dr. Abdullah Zihni Soysal'ın Süreli Yayınlardaki Yazıları

Dr. Abdullah Zihni Soysal'ın adına birçok süreli yayında rastlamak mümkündür. Bu yayınlar Polonya'da *Wschód* ve *Rocznik Tatarski*, Almanya'da *Dergi*¹⁰⁵ ve *Millî Yul* (sonradan adı *Yana Millî Yul*)¹⁰⁶,

¹⁰³ Soysal, *Kırım Türk ...*, s. 4-5.

¹⁰⁴ Soysal, *Kırım Türk ...*, s. 8,10.

¹⁰⁵ *Dergi*, 1955-1966 yılları arasında Almanya'nın Münih şehrinde yayımlanmıştır. Yayının başyazarı Edige Kırmal Kırım istiklâl davasının muhaceretteki temsilcilerinden biridir. Derginin tam koleksiyonu mevcut değildir. Bkz. İsmail Asanoğlu Kerim, "Dergi Jurnalında Edige Kırmalın Eki

28 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

Türkiye’de *Türk Amacı, İslâm-Türk Muhîtü’l-maârif Mecmuası* ve *Çınaraltı* dergileridir. Ayrıca *Emel* dergisinin hem Romanya hem de Türkiye dönemi sayılarında çoğunluğu Kırım tarihi hakkında olan inceleme-araştırma yazısı hükmündeki çeşitli makaleleri bulunmaktadır. Bu yayınlardaki makalelerinin listesi aşağıdaki gibidir:

Emel Dergisi-Romanya Dönemi (1930-1940):

- “Türk Tarihine Ait Vesikalar”, S. 19, Ekim 1930, s. 205-207 [Ek metin: Murat Giray Sultan bin Mübarek Giray Sultan’ın mektubu];

- Mehmet Giray Han’ın Jan Kazimir’e yazmış olduğu mektup [metin neşri], S. 5, Mart 1931, s. 325;

-“Tatarlarla Lehlerin Tarihi Münasebetleri”, S. 7, Nisan 1931, s. 347-351;

-“Kırım Hanlarıyla Polon Krallarının Siyasi Münasebetleri”, S. 12, Haziran 1931, s. 405-409 [Ek metin: Gazi Giray Han’ın yarlığı];

-“Tarih Sahifeleri”, S. 5, Mayıs 1932, s. 6-16 [Ek metin: Gazi Giray Han’ın Kral III. August’a gönderdiği yarlık];

-“Lipka Tatarları ve İslâm Dünyası ile Münasebetleri”, S. 4, Nisan 1934, s. 18-27;

-“Elhac Selim Giray Han’ın Bir Yarlığı Münasebetiyle”, S. 5, Mayıs 1934, s. 1-13;

-“Bir Leh Kolonelinin Kırım Hatıratı”, S. 6, Haziran 1934, s. 1-7;

-“İslâm Giray Han’ın Leh Kralı ile Muahedesi”, S. 9, Eylül 1934, s. 1-19;

-“Dördüncü Mehmet Giray Han’ın Lehistan’a Büyük Yardımı (I)”, S. 10, Ekim 1934, s. 25-28;

Makalesine Dair Malumat”, *Krımskoe İstoriçeskoe Obozrenie*, № 2, 2014, s. 169-170.

¹⁰⁶ Millî Yul mecmuasının 13. sayısında “Krakow’da Bir Bayram” adlı makalesi bulunmaktadır. Bkz. Abdullah Zihni, “Tatarlarla Lehlerin Tarihi ...”, s. 348-349.

- “Dördüncü Mehmet Giray Han’ın Lehistan’a Büyük Yardımı (II)”, S. 11, Kasım 1934, s. 13-17;
- “Dördüncü Mehmet Giray Han’ın Lehistan’a Büyük Yardımı (III)”, S. 12, Aralık 1934, s. 9-12;
- “Tarihi Kıymetli Bir Vesika”, S. 2, Şubat 1935, s. 11-15;
- “Kırım’ın Türkiye ve Lehistan İle Münasebatı”, S. 8, Ağustos 1935, s. 8-18;
- “Kırım Kanun-i Esasisi”, S. 9, Eylül 1935, s. 13-21;
- “Kırım-Lehistan Dostluğu”, S. 10, Ekim 1935, s. 14-23;
- “Kara Mustafa-Aleksandr Sulkeviç”, S. 1, Ocak 1936, s. 16-22;
- “Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (I)”, S. 3, Mart 1936, s. 9-16;
- “Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (II)”, S. 4, Nisan 1936, s. 16-19;
- “Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (III)”, S. 5, Mayıs 1936, s. 9-12;
- “Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (IV)”, S. 6, Haziran 1936, s. 9-12;
- “Ayaz Bey Varşova’da”, S. 6, Haziran 1936, s. 26-29;
- “Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (V)”, S. 7, Temmuz 1936, s. 12-15;
- “Varşova’da Dil Kongresi (Promete Milletlerinin Dil Kongresi)”, S. 7, Temmuz 1936, s. 16-33;
- “Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (VI)”, S. 8-9, Ağustos-Eylül 1936, s. 23-26;
- “Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (VII)”, S. 10, Ekim 1936, s. 8-13;
- “Tatarlar Ezbraj Önünde (I)”, S. 11, Kasım 1936, s. 10-15;
- “Ezbraj Önünde Tatarlar (II)”, S. 12, Aralık 1936, s. 12-17;
- “Tatarlar Ezbraj Önünde (III)”, S. 1, Ocak 1937, s. 9-13;
- “Varşova’da Kurultay Bayramı”, S. 1, Ocak 1937, s. 14-23;

30 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

-“Tatarlar Ezbraj Önünde (IV)”, S. 2, Şubat 1937, s. 13-15;
“Varşova’da Kurultay Merasiminde Söylenen Nutuklar”, S. 2, Şubat 1938, s. 23-31;

-“Millî Neşriyat: Azerbaycan İstiklâl Mücadelesi”, S. 9, Eylül 1938, s. 31-34;

-“Millî Kahramanlarımız: Edige Batır (I)”, S. 141, Ağustos 1939, s. 14-21;

-“Millî Kahramanlarımız: Edige Batır (II)”, S. 146, Ocak 1940, s. 22-25;

-“Millî Kahramanlarımız: Edige Batır (III)”, S. 147, Şubat 1940, s. 18-22;

-“Millî Kahramanlarımız: Edige Batır (IV)”, S. 148, Mart 1940, s. 15-19¹⁰⁷;

-“Altın Orda İmparatorluğunda Kırım”, S. 154, Eylül 1940, s. 9-18.

Emel Dergisi-Türkiye dönemi (1960-...):

-“Müstakil Kırım Hanlığının Kuruluşu ve İlk Hanı Hacı Giray”, S. 3-4, 1961;

-“Kırım’da Yetişen Büyükler (Seyid Musa Efendi)”, S. 2, 1961;

-“Kırım’da Yetişen Büyükler (Hacı Efendi Kefevi)”, S. 3, 1961;

-“Kırım’da Yetişen Büyükler”, S. 7, 1961; “Kırım’da Yetişen Büyükler (İbrahim Efendi bin Hak Mehmet Efendi)”, S. 7, 1961;

-“Mengli Giray Han bin Hacı Giray Han”, S. 6/8/9/10/11/13, 1961-1962;

-“Mengli Giray Han”, S. 11, 1962;

¹⁰⁷ Abdullah Zihni Bey Kırım Tatar halk edebiyatının araştırılması ve tanıtılması noktasında da katkı sağlamıştır. Bu anlamda Emel Mecmuasında tefrikalar halinde Edige Batır destanını yayınlamıştır.

- “I. Mehmet Giray Han”, S. 14/15/16, 1962;
- “İslâm Giray Han”, S. 16, 1962; “Mehmet Giray Han”, 1963;
- “Saadet Giray Han’dan Sahip Giray Han Devrine Kadar”, S. 18, 1963;
- “Halim Giray Sultan”, S. 19, 1963;
- “Bora Gazi Giray Han”, S. 21/22, 1964;
- “Kırım’da Yetişen Büyükler (Kırımlı İbrahim Efendi)”, S. 23, 1964;
- “Canbek Giray Han”, S. 24, 1964;
- “II. Mehmet Giray Han”, S. 25, 1964;
- “İnayet Giray Han”, S. 26, 1965, s.14-16;
- “Remzi Bahadır Giray Han”, S. 27, 1965;
- “IV. Mehmet Giray Han”, S. 28, 1965;
- “II. İslâm Giray Han”, S. 29, 1965;
- “II. İslâm Giray Han’ın Lehistan Krallığı”, S. 30, 1965;
- “Âdil Giray Han”, S. 31, Kasım-Aralık 1965;
- “Hacı Selim Giray Han”, S. 32/33/34, 1966;
- “Murat Giray Han”, S. 35, 1966;
- “Kırım Hanzâdelerinin Kafkasya’daki Talim Ve Terbiyesi”, S. 36, 1966;
- “II. Hacı Giray Han”, S. 39, 1967;
- “Âdil Giray Han”, S. 40, 1967;
- “Kırım’da Yetişen Büyükler (Âtîf Efendi), S. 40, 1967;
- “Kırım Tarihinde 3 Ayşe”, S. 43, 1967; “Gazi Giray”, S. 46, 1968;
- “Kırım’da Yetişen Büyükler (İsmail Ferah Efendi)”, S. 48, 1968;
- “Habibullah bin Devletşah Kırım”, S. 50, 1969;

32 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

-“Amine (Emine Sultan Biyim), S. 52, 1969; “Abdullah Kırımı, Kırımlı Abdullah Efendi, Aliye Hani, Aliye Sultan Biyim, Asiye Biyim”, S. 53, 1969;

-“Cafer Kırimer’i Anarken”, S. 57, 1970; “Kırım’da Yetişen Büyüklerimiz (Abdülbaki Kefevi, Abdülbaki Efendi, Abdülbaki Hicabi Efendi)”, S. 63, 1971;

-“Sahip Giray Han”, S. 65, 1971;

-“Yeni Yayınlar”, S. 66, 1971;

-“Kıpçaklar”, S. 67, 1971;

-“Hazarlar”, S. 68, 1972;

-“Bulgarlar, Macarlar, Peçenekler”, S. 71, 1971;

-“Alman Gamalı Haçı ve Sovyet Yıldızı Arasında Sovyetlerin Şark Halklarına II. Cihan Harbinde Milliyetçilik”, S. 76, 1973;

-“III. İslâm Giray Han Tarihi”, S. 74, 1973; “Hanlık Devrinde Kırım Türk Kadınları”, S. 80/82, 1974;

-“Kırım Hanlığı’nda Asilzadeler”, S. 83, 1974.

İslâm-Türk Muhîtü’l-maârîf Mecmuası:¹⁰⁸

-“Adil Giray (Kırım Hanları ve Sultanları)”, C.1, S. 7, İstanbul 1940;

-“Âişe Sultan Hânî: Kırım Hanzâdelerinden”, C. 1, S. 14, İstanbul 1941;

-“Âli: Ebubekir Kırımî”, C. 1, S. 20, İstanbul 1941;

-“Âli: Kırımlı Ali Can Bey”, C.1, S. 20, İstanbul 1941;

¹⁰⁸ İslâm-Türk Ansiklopedisi İstanbul’da 1940-1948 yılları arasında yayımlanmıştır. Ancak “A” maddeleri tamamlanamadan yayın hayatı sona ermiştir. Âsâr-ı İlmiyye Kütüphanesi’nin yayıncılığını yaptığı bu ansiklopedinin ilavesi olarak 16’şar sayfalık formalar halinde İslâm-Türk Muhîtü’l-maârîf Mecmuasında yayımlanmıştır. Bkz. Ayhan Aykut, İslâm-Türk Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 23, İstanbul 2001, s. 57-58.

-“Âliye Hânî”, C. 1, S. 21, İstanbul 1941;

-“Âliye Sultan Biyim”, C. 1, S. 21, İstanbul 1941;

-“Âmine: Kırım Sultanlarından Âmine Sultan Biyim”, C. 1, S. 26, İstanbul 1942;

-“Asiye Sultan: Kırım Siyasi Tarihinde”, C. 1, S.35, İstanbul 1942;

-“Âtîf Kırımlı: Altın Orda Devrinin Siyasi Ricalinden”, C. 1, S. 41, İstanbul 1942.

Türk Amacı Dergisi:¹⁰⁹

-“Kırım Hanlığında Asilzadeler (I)”, S. 1, Temmuz 1942, s. 16-21;

-“Kırım Hanlığında Asilzadeler (II)”, S. 2, Ağustos 1942, s. 61-65;

-“Canbek Giray Han’ın Bir Yarlığı Münasebetiyle”, S. 3, Eylül 1942, s. 116-119;

-“Hacı Giray Han”, S. 4, Ekim 1942, s. 158-161;

-“Birinci Mehmet Giray Han”, S. 5, Kasım 1942, s. 195-200;

-“Mengli Giray Han”, S. 7, Ocak 1943, s. 307-310.

Çınaraltı Dergisi:¹¹⁰

-“Hanlık Devrinde Kırım’da İlim ve Edebiyat”, S. 44, Temmuz 1942, s. 7;

-“Abdullah Oğlu Seyyid Ahmet”, S. 45, Ağustos 1942, s. 7;

¹⁰⁹ Türk Amacı dergisi 1942-1943 yıllarında sadece 8 sayı boyunca yayın hayatına devam edebilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Türk Amacı*, Birleştirilmiş Tıpkıbası, S. 1-8, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

¹¹⁰ Çınaraltı 9 Ağustos 1941-9 Haziran 1948 tarihleri arasında 161 sayı boyunca yayın hayatına devam etmiştir. Temel de Türkçülük ölküsüyle faaliyet gösteren dergi dönemin siyasi koşulları gereği kimi zaman Türkçülüğü savunurken kimi zaman da tarafsız bir süreli yayın kimliğine bürünmüştür. Bkz. Kâzım Yetiş, “Çınaraltı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, s. 302.

34 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

-“Birinci Mengli Giray Han”, S. 46, Ağustos 1942, s. 6;

-“Hacı Selim Giray Han”, S. 50, Eylül 1942, s. 2.

Sonuç

Abdullah Zihni Soysal, Kırım ile bağlarını koparmayan bir tarihçilik anlayışına sahiptir. Tarihçi kimliğinin oluşumunu besleyen unsurların başında mensubu olduğu Kırım Türklüğünün geçirdiği tarihi merhaleler gelmektedir. Tarih yazımında Kırım, Türk, Rus ve Leh kaynaklarını harmanlayarak kullanmıştır. Bu yönüyle çeşitli kaynak dillerine de hâkimdir. İstanbul’daki tarih öğreniminin üzerine Polonya’daki doktora öğrenimi ve araştırmalarını da ekleyerek kazandığı birikim ile hayatını milletin geçmişini araştırmaya adanmıştır. O yılların siyasi koşullarında Hanlık dönemi Kırım tarihinin incelenmesi aynı zamanda Kırım Türklüğünün millî hafızasını canlı tutmakla eş değerdir.

Polonya’daki araştırmalarının ana eksenini Kırım Hanlığı dönemine ait olan yarlık ve mektupların incelenmesi oluşturmuştur. Kırım-Lehistan arasındaki tarihi münasebetlerin ana kaynağını teşkil eden bu vesikaların o döneme kadar neşredilenler (Velyaminov-Zernov) ile mukayesesi, tashih gerektiren vesikaların tespiti ile yeni vesikaların meydana çıkarılmasını sağlamıştır. O aynı zamanda gerek Krakow gerekse Varşova kütüphanelerinde bulunan Leh dilindeki tarihleri de inceleme fırsatı bulmuştur ve yazılarında kullanmıştır. Kimi yazılarında Kırım tarihini yazarken Leh tarihlerinin ve tarihi sürecin Leh edebiyatına yansımalarının da dikkate alınarak ele alınmasının önemine sıklıkla vurgu yapmıştır.

Kırım hanlarının Leh krallarına gönderdikleri yarlık ve mektuplar hanlık dönemi Kırım-Lehistan münasebetlerinin daha iyi anlaşılmasına ve yorumlanmasına katkı sağlayan, istifade edilen niteliktedir. Ulaştığı yeni vesikalar, daha kesintisiz bir şekilde Kırım-Lehistan ilişkilerinin anlaşılmasını sağlayarak Kırım hanlığı üzerine yapılacak ilmî çalışmaların önünü açmak gayesini taşımıştır. Ayrıca müstakil bir Kırım tarihinin Kırımlı tarihçiler tarafından yazılması ideali yazılarına

yansımıştır. Bu fikir Onun Kırım tarihi üzerine yapılacak akademik çalışmaların gelecek beklentisini yansıtmaktadır.

Siyasi motivasyonlarını tarih yazımına veya kaynak kullanımına karıştırmayan yaklaşımıyla Kırım tarihçiliğinde saygın bir ilmî kimliğe sahiptir. Kırım'ın yakın dönem siyasi tarihi itibarıyla Cafer Seydahmet, İbrahim Otar, İsmail Otar, Edige Kırımal, Selim Ortay ve Müstecip Ülküsal gibi isimlerle birlikte Kırım istiklâl davasına hizmet etmiş önemli isimlerden de biridir. Şüphesiz Kırım'ın istiklâl davası için yürütülen mücadelede siyaseten aktif bir rol alması tarih alandaki üretkenliğini nicelik açısından etkilemiş olabileceği kanısındayız. Ancak Kırım Türk tarihçiliğinin gelecekteki gelişimine önemli bir pencere açmıştır.

Kaynakça

Abdullah Zihni, "Türk Tarihine Ait Vesikalar", *Emel*, Ekim 1930, S. 19, s. 205-207.

_____, "Tatarlarla Lehlerin Tarihi Münasebetleri", *Emel*, S. 7, Nisan 1931, s. 347-351.

_____, "Kırım Hanlarıyla Polon Krallarının Siyasi Münasebetleri", *Emel*, S. 12, Haziran 1931, s. 405-409.

_____, "Tarih Sahifeleri", *Emel*, S. 5, Mayıs 1932, s. 6-16.

_____, "Kilka Jarłyków Tatarskich z Czasów Jana Kazimierza", *Rocznik Tatarski*, Tom I, Wilno 1932, s. 209-214.

_____, "Bir Leh Kolonelinin Kırım Hatıratı", *Emel*, S. 6, Haziran 1934, s. 1-7.

_____, "Kırım'ın Türkiye ve Lehistan İle Münasebatı", *Emel*, S. 8, Ağustos 1935, s. 8-18.

_____, "Z Dziejów Korespondeneji Dyplomatycznej Między Krymem a Polską w XVII w.", *Rocznik Tatarski*, Tom II, Zamość 1935, s. 400-406.

_____, "Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (I)", *Emel*, S. 3, Mart 1936, s. 9-16.

_____, "Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (II)", *Emel*, S. 4, Nisan 1936, s. 16-19.

_____, "Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (III)", *Emel*, S. 5, Mayıs 1936, s. 9-12.

36 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

_____, "Promete Milletlerinin Dil Kongresi", *Emel*, S. 7, Temmuz 1936, s. 16-33.

_____, "Tatarlara Dair Bazı Mülâhazalar (VII)", *Emel*, S. 10, Ekim 1936, s. 8-13.

_____, "Tatarlar Ezbraj Önünde (I)", *Emel*, S. 11, Kasım 1936, s. 10-15.

ANDİCAN, A. Ahat, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, Doğan Kitap, İstanbul 2009.

ASANOVA, Dilâra - Elvedin Çubarov, "Spetsposeleniye'lerde", *Qırım Tarihi*, Aqmesjid 2009, Tezis Neşriyatı, s. 63-66.

ASANOVA, Dilâra, "Qara Yüzyıllıq (1783-1883)", *Qırım Tarihi*, Tezis Neşriyatı, Aqmesjid 2009, s. 113-117.

AYKUT, Ayhan, "İslâm-Türk Ansiklopedisi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul 2001, s. 57-58.

BALA, Mirza, "Kırım", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, s. 741-746.

Bursalı Mehmed Tahir, *İdâre-i Osmâniye Zamânında Kırım Müellifleri*, Haz. Mehmet Sarı, Kocatepe Akademi Yayınları, Afyonkarahisar 2015.

CHAZBIJEWICZ, Selim, "Leon Najman Mirza Kryczyński", *Rocznik Tatarów Polskich*, Seria 2, Tom I (XV), 2014, s. 161-165.

EREN, Nermin, "Crimean Tatar Communities Abroad", *The Tatars of Crimea: Return To The Homeland*, Ed. Edward A. Allworth, Duke University Press, Durham and London 1998, s. 323-350.

FISHER, Alan, *Kırım Tatarları*, Çev. E. B. Özbilen, Selenge, İstanbul 2009, s. 30.

GÓRKA, Olgierd, "Uwagi Orjentacyjne o Tatarach Polskich i Obcych", *Rocznik Tatarski*, Tom II, , Zamość 1935, s. 145-198.

GÖZAYDIN, Ethem Feyzi, *Kırım. Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1948.

İNALCIK, Halil, *Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidnâme Meselesi*, 30 Sayılı Belleten'den Ayrı Basım, TTK, Ankara 1944.

_____, "Kırım Hanlığı", *İslâm Ansiklopedisi*, C.6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, s. 746-756.

_____, "Kalğay", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 259.

KERİM, İsmail Asanoğlu, "Dergi Jurnalında Edige Kırımının Eki Makalesine Dair Malumat", *Krimskoe İstoriçeskoe Obozrenie*, № 2, 2014, s. 169-177.

KIRIMAL, Edige, *Der Nationale Kampf der Krimtürken*, Veriag Lechte, Emsdetten (Westfalen) 1952.

_____, *Kırırnda Türk Katliamı (Kırırnda Türklere Yapılan Korkunç Zulmün Hazin Hikayesi)*, Toprak Yayınları, İstanbul 1962.

Kırırmlı Cafer Seydahmet, "Kırır İstiklâl Davası", *Emel*, S. 12, Haziran 1930, s. 117-119.

_____, "İlk Söz", *Emel*, S. 4, Nisan 1938, s. 1-5.

KIRIMLI, Hakan, *Kırır Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*, TTK, Ankara 2010.

KOŁODZIEJCZYK, Dariusz, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania. International Diplomacy on the European Periphery (15th-18th Century). A Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents*, Leiden: Brill, 2011.

KURAT, Akdes Nimet, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırır ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1940.

MUCHLIŃSKI, Antoni, "Zdanie Sprawy o Tatarach Litewskich: Przez Jednego z Tych Tatarów Złożone Sułtanowi Sulejmanowi, w r. 1558", *Teka Wileńska*, nr 4, Wilno 1858, s. 241-272.

_____, "Zdanie Sprawy o Tatarach Litewskich: Przez Jednego z Tych Tatarów Złożone Sułtanowi Sulejmanowi, w r. 1558", *Teka Wileńska*, nr 5, Wilno 1858, s. 121-179.

_____, "Zdanie Sprawy o Tatarach Litewskich: Przez Jednego z Tych Tatarów Złożone Sułtanowi Sulejmanowi, w r. 1558", *Teka Wileńska*, nr 6, Wilno 1858, s. 139-183.

MÜHLEN, Patrik Von Zur, *Gamalıhaç İle Kızılyıldız Arasında*, Çev. E. B. Özbilen, Mavi Yayınları, Ankara 1984.

38 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

ODABAŞ, Habibullah, "İki 25 Yıl", *Okuv İşleri*, S. 4-5, Nisan-Mayıs 1926, s. 77-85.

ORTAY, Selim, *O Niepodległość Krymu*, Wschód, Warszawa 1936.

ORTAYLI, İlber, "XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, TTK, Ankara 1999, s. 125-134.

OTAR, İbrahim, "Polonya'da Kırım İstiklâli Yolunda", *Emel*, S. 5, Mayıs 1935, s. 15-25.

OTAR, İsmail-Ömer Özcan, *Cafer Seydahmet Kırimer'in Günlüğü*, Polatlı Uyum Ajans, Ankara 2003.

ÖZCAN, Ömer, "Dr. Abdullah Zihni Soysal'ın Hatıratı", *Emel'imiz Kırım*, S. 46 (Ocak-Şubat-Mart), Ankara 2004, s. 30-39.

_____, "İsmail Otar", *Türk Yurdu*, Eylül 2011, S. 289, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1656> , Erişim Tarihi: 24.05.2020.

ÖZCAN, Kemal, *Sovyet Belgelerinde Kırım Dramı*, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, İstanbul 2007.

ÖZTÜRK, Yücel, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar 1*, Yeditepe, İstanbul 2004.

_____, "Kazak Tarihi ile Türk Tarihinin Ortak Dinamikleri", *Türkiye-Ukrayna İlişkileri Kazak Dönemi (1500-1800)*, Ed. V. Melnik, M. Alpargu, Y. Öztürk, F. Turanlı, M. B. Çelik, Çamlica, İstanbul 2015, s. 311-330.

PRITSAK, Omeljan, İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648), *İlmî Araştırmalar*, S. 7, İstanbul 1999, s. 255-284.

Rocznik Tatarski, Tom I, Wilno 1932.

SMİRNOV, V. D., *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, Çev. D. A. Batur, İstanbul 2016.

SOYSAL, Dr. Abdullah Zihni, *Z Dziejów Krymu - Polityka, Kultura, Emigracja*, Wschód, Warszawa 1938.

_____, *Jarŭki Krymskie z Czasów Jana Kazimierza*, Wschód, Warszawa 1939.

_____, *Kırım Türk Kültürü*, Gayret Basımevi, İstanbul 1941.

Şehab Nezihi, *Yirminci Asırda Tatar Millet-i Mazlûmesi*, Müşterekülmenfaa Osmanlı Şirketi Matbaası, İstanbul 1328 (1910).

Türk Amacı, Birleştirilmiş Tıpkıbası, S. 1-8, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

ÜLKÜSAL, Müstecip, *Kırım Türk-Tatarları (Dünü, Bugünü, Yarını)*, Baha Matbaası, İstanbul 1980.

_____, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakının 200. Yılı", *Emel*, S. 135, 1983, s. 3-11.

ÜREKLİ, Muzafer, *Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989.

Yazarı yok, "Abdullah Zihni Bey'in Muvaffakiyeti", *Emel*, S. 2, Şubat 1933, s. 32-33.

Yazarı yok, "Promete Cephesi", *Emel*, S. 7, Temmuz 1938, s. 31-35.

Yazarı yok, "Promete Meselesi", *Emel*, S. 8, Ağustos 1938, s. 33-34.

YETİŞ, Kâzım, "Çınaraltı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, s. 302-303.

<http://bibliotekatatarska.pl/rocznik-tatarow-polskich/>, Erişim Tarihi: 04.06.2020.

40 Dr. Abdullah Zihni Soysal ve Tarihçi Kimliği Üzerine Notlar

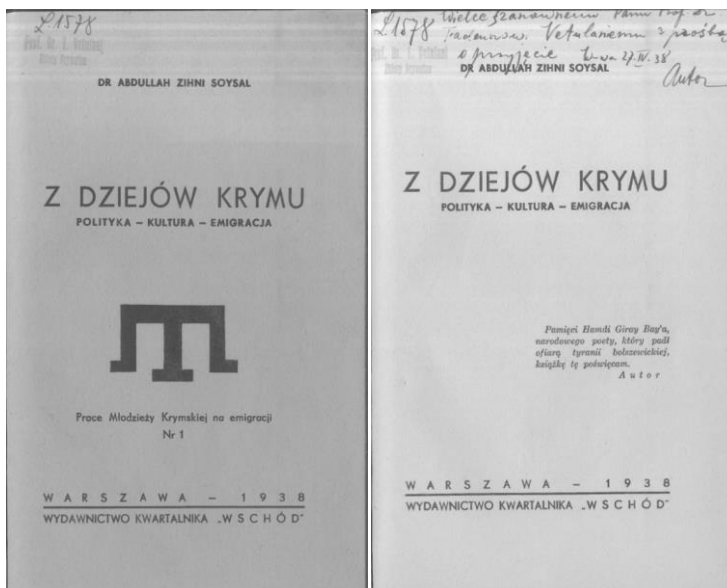
Açıklamalar

1. Köşeli parantezdeki yazılar yazar tarafından eklenmiştir.

EK-1: Abdullah Zihni Soysal, Edige Kırimal, İbrahim ve İsmail Otar, Varşova 1937.

EK-2: Z Dziejów Krymu - Polityka, Kultura, Emigracja adli kitap.

EK-3: Üzerinde tamga bulunan vesikalardan bir örnek.

